

1. Монографии

СЪСТОЯНИЕ, РАЗВИТИЕ И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ НА ТУРИЗМА

Димитрова, Райна Бойкова

Състояние, развитие и конкурентоспособност на туризма: [монография] / Райна Димитрова

Благоевград: Унив. изд. "Неофит Рилски", 2016

255 с. : с табл. ; 21 см

ISBN - 978-954-00-0073-2

Библиогр.: с. 217-225

Съавтори: няма

РЕЗЮМЕ

Новите, непрекъснато повишаващи се изисквания на конкурентната борба, превръщат проблема за изследване на състоянието и развитието на туризма, както и за извършване на обективен и качествен анализ и оценка на неговата конкурентоспособност, в един от най-съществените въпроси, свързани със създаване на предпоставките за устойчив растеж и просперитет на сектора. Ето защо анализът и оценката на състоянието, развитието и конкурентоспособността на туризма имат много важно значение за осигуряването на необходимата информация за разработване и прилагане на адекватни конкурентни стратегии, за постигане на конкурентни предимства и успех в съперничеството с конкурентите на пазара.

Обект на изследване на монографията са състоянието, развитието и конкурентоспособността на туристическия сектор на България. Предмет на изследване са анализът и оценката на състоянието, развитието и конкурентоспособността на туристическия сектор в България. Целта на разработката е да се направят анализ и оценка на състоянието и развитието на туризма в България, както и на конкурентоспособността на туристическите предприятия в Югозападния район и да се формулират изводи от изследването.

За постигане на целта на изследването се поставят следните задачи:

1. Анализ и оценка на състоянието и прогнозите за развитие на туризма в света.
2. Анализ и оценка на състоянието и развитието на туризма в България.
3. Дефиниране на конкурентните предимства и недостатъци на България като туристическа дестинация.
4. Извеждане на основните характеристики на Югозападния район на България в контекста на развитието на туризма.
5. Разработване на методическа рамка за емпирично изследване на конкурентоспособността на туристическите предприятия.
6. Апробиране на разработената методическа рамка за целите на практическото емпирично изследване на конкурентоспособността на туристическите предприятия в Югозападния район на България.
7. Разработване на конкурентна карта на туристическия пазар на средствата за подслон в България.

8. Формулиране на основни обобщени изводи и приноси моменти, произтичащи от резултатите от научното изследване.

Основни информационни източници са специализирана литература по предмета на изследването; бази данни на Националния статистически институт, Министерството на икономиката и енергетиката, Евростат и др.; анкетни карти от проведено от автора анкетно проучване на ръководители на 157 туристически предприятия, разположени на територията на Югозападния район на България, обхващащо периода 2013-2015 г.

Поставените проблеми се разглеждат в две глави.

В първа глава, въз основа на аналитичен преглед на литературни източници и с използване на голям обем емпирична информация, се прави подробен анализ и оценка на състоянието и тенденциите в развитието на туризма.

Обосновава се, че в началото на 21-ви век туризмът придобива все по-голямо значение и се превръща в един от структуроопределящите отрасли в икономиката на редица страни. Туристическата индустрия заема важно място в световната икономика и в ситуацията на икономическа несигурност е важен двигател, който продължава да генерира растеж чрез създаване на нови работни места, развитие на инфраструктурата и реализирането на приходи в платежния баланс.

Специален акцент се поставя върху извършването на анализ и оценка на състоянието и развитието на туризма в България. Установява се, че туризмът е приоритетен отрасъл на българската икономика, който формира значителна част от brutния вътрешен продукт на България. Същевременно туризмът е и един от най-динамично развиващите се сектори на икономиката на страната. През последните години от 2005 г. насам международният туризъм в България отбелязва стабилна тенденция на постоянно повишение както на броя на чуждестранните туристи, избрали България като място за почивка, така и на приходите от международен туризъм в текущата сметка на платежния баланс. Страните на Европейския съюз продължават да са най-важният генериращ пазар за международен туризъм на България. Регистрираните темпове на растеж на туристопотока в България през последните години, са по-високи спрямо средните за суб-регион Централна и Източна Европа. В съответствие с прогнозите на СOT за развитие на туризма, се очаква България да отбелязва средногодишен ръст на входящия туризъм по-висок от средния за суб-региона. Анализът и оценката на състоянието и развитието на туризма в нашата страна обхваща периода 2008-2015 г. и се реализира в следните основни направления: брой на чуждестранните туристи, посетили България; приходи от международен туризъм в текущата сметка на платежния баланс; относителен дял на туризма в структурата на БВП; брой на пътуванията, реализирани от групи лица, формирани по различни признаци; дейност на средствата за подслон и местата за настаняване общо за страната, по статистически райони, като специално внимание е отделено на Югозападния район; стойност на разходите за туристически пътувания на български граждани; основни икономически показатели за сектор „Хотелиерство и ресторантьорство». Въз основа на получените при анализа резултати се правят обобщени оценки и изводи. Обосновава се, че в България туризмът се разглежда като един от основните инструменти за подпомагане на регионалното и местното развитие. развитието на туристическия сектор е важно, както за подобряване на резултатите и повишаване

на ефективността на самия сектор, но също така, благодарение на каталитичния и мултиплициращ ефект на туризма и за развитието на свързаните сектори на промишлеността и услугите, повишаване на заетостта и подобряване на състоянието на пазара на труда и на общата икономическа ситуация в страната и в районите, областите, отделните общини. Това е особено важно за периферните райони, където потенциалът и наборът от възможности за развитие е ограничен.

Прави се обща характеристика и се идентифицират конкурентните предимства и недостатъци на България като туристическа дестинация. Установява се, че туризмът в България е изправен пред сериозни структурни слабости, което ограничава в териториален аспект социално-икономическите ползи от развитието на сектора, а значителна част от големия туристически потенциал на всички райони остава неизползван. Независимо от факта, че България притежава необходимата ресурсна база, развитието на туристическата индустрия и нейният принос към националната и регионална икономика не може да се поддържа със съществуващия подход, който води до значителни екологични, социални и икономически рискове.

Втора глава е посветена на емпирично изследване на конкурентоспособността на туристическите предприятия в Югозападния район на България. Прави се обща характеристика на Югозападния район в контекста на развитието на туризма. На база на аналитичен преглед на литературни източници се констатира, че развитието на туризма във всяка отделна страна и/или регион, в перспектива ще протича в силно променена конкурентна среда, характеризираща се с интензифициране и усложняване на конкуренцията между туристическите предприятия и дестинации на национално и международно равнище. Представят се някои методи за анализ и оценка на конкурентоспособността на предприятията, използвани в анализа на организационни и конкурентни данни и информация, вкл. във времев перспектива, които формират методическата рамка на проучването. Предложената методическа рамка се използва за да се направи емпирично изследване, включващо набиране на информация, обработка на получените данни и, въз основа на това, анализ и оценка на конкурентоспособността, на конкурентния потенциал, на влиянието на външните фактори за конкурентоспособност и анализ на устойчивостта на конкурентоспособността на туристически предприятия, разположени на територията на Югозападния район на България за периода 2013-2015 г. Обосновава се, че важно значение за правилното позициониране на туристическите предприятия, дестинации и региони има разработването на конкурентна карта на туристическия пазар на средствата за подслон. С оглед на това се разработва конкурентна карта на този пазар и се оценява конкурентната позиция на районите за планиране на пазара на средства за подслон в страната. Извеждат се обобщени изводи, основани на получените в хода на емпиричното изследване резултати.

В Заключението се обобщават постигнатите от извършеното в монографичния труд научно изследване резултати. Въз основа на това, и като се отчитат поставените изследователска цел и задачи, се формулират основните изводи, обобщават се препоръките за използване на получените резултати и се очертават насоките за възможни допълнителни бъдещи изследвания в предметната област на монографията.

КОНКУРЕНТЕН АНАЛИЗ НА ТУРИСТИЧЕСКИЯ ПАЗАР

Димитрова, Райна Бойкова

Конкурентен анализ на туристическия пазар: [монография] / Райна Димитрова`

Благоевград: Унив. изд. "Неофит Рилски", 2017

138 с. : с табл., диагр. ; 21 см

ISBN - 978-954-00-0128-9

Библиогр.: с. 135-137

РЕЗЮМЕ

Редица научни и експертни проучвания показват, че един от най-сериозните конкурентни недостатъци на България като туристическа дестинация е изключително високата степен на териториална концентрация на туристическия сектор. Едновременно с това все по-голямо значение придобива и процесът на интегриране на регионите в световната икономика, в резултат на който те, от локализирана територия за реализиране на стопански дейности, се превръщат в продавачи на стоки и услуги, т. е. в относително обособени и равноправни икономически пазарни субекти, участващи в конкурентната борба на туристическия пазар. В този контекст конкурентният анализ на регионалните аспекти на туристическия пазар придобива все по-важно значение за осигуряването на необходимата информация за разработване и прилагане на адекватни конкурентни стратегии, за постигане на конкурентни предимства и успех в съперничеството с конкурентите на пазара.

Актуалността и значимостта на темата на настоящето изследване се определят от:

- необходимостта от детайлно познаване и разбиране на конкурентната среда, което непрекъснато се усложнява поради все по-големите по количество, сложност и скорост на обмен информационни потоци, свързани със състоянието и развитието на туристическия пазар;
- значението на конкурентния анализ на туристическия пазар за осигуряване на навременна, качествена и надеждна информация, която да е основа за търсене на алтернативи за развитие на туризма, избор на удовлетворяващи стратегически решения и разработване на адекватни управленски стратегии в сектора.
- необходимостта от провеждане на емпирични изследвания посветени на конкурентен анализ на туристическия пазар и на неговата териториална концентрация на национално, регионално областно и т. н. равнища;
- необходимостта, въз основа на анализ на получените емпирични данни и произтичащите от тях резултати, от обективно оценяване на регионалните аспекти на степента на монополизация и на интензивността на конкуренцията на туристическия пазар;
- необходимостта от обективно оценяване и обосноваване прогнозиране на конкурентната позиция на отделните райони на туристическия пазар.

Обект на изследване на монографията е туристическият пазар на средствата за подслон в България.

Предмет на изследване е конкурентния анализ на туристическия пазар в нашата страна на национално и регионално равнище.

Целта на изследването е, като се направи конкурентен анализ на туристическия пазар, да се оцени степента на монополизация и на интензивността на конкуренцията, както и да се определи конкурентната позиция на отделните райони на страната на този пазар.

За постигане на целта на изследването се поставят следните задачи:

1. Изясняване на същността и предназначението на конкурентната информация.

2. Определяне на същността и значението на конкурентния анализ и на етапите и методиката за неговото осъществяване.

3. Обосноваване на актуалността и значимостта на конкурентния анализ на туристическия пазар на национално, регионално и т. н. ниво.

4. Анализ и оценка на степента на монополизация и на интензивността на конкуренцията на туристическия пазар

5. Разработване на конкурентна карта на туристическия пазар на средствата за подслон в България.

6. Формулиране на основни обобщени изводи и приносни моменти, произтичащи от резултатите от научното изследване.

Основни информационни източници на монографичния труд са специализирана литература по предмета на изследването; бази данни на Националния статистически институт, Министерството на икономиката и енергетиката, Евростат и др. за периода 2008-2016 г.

Поставените въпроси се разглеждат в две глави.

В първа глава се прави проучване на теоретико-методическите въпроси на конкурентния анализ. Въз основа на аналитичен преглед на литературните източници се обосновават същността и значението на конкурентната информация. Установява се, че ефективният анализ е задължителна предпоставка за наличието в организациите на достатъчна по обем и с високо качество конкурентна и стратегическа информация. От своя страна успешният бизнес и конкурентен анализ изисква дълбоко разбиране на условията на обкръжаващата среда и в отрасъла, както и на организацията. Той се основава на положителен опит, достоверни данни и информация, правилен избор и използване на аналитични методи и организационно установени конкурентни модели и способности. Обосновава се, че конкурентният анализ е основен компонент на изследването на конкурентната среда. Въз основа на становищата на утвърдени в тази предметна област автори се разграничават основните направления на конкурентния анализ: анализ на конкурентната структура на отрасъла; анализ на интензивността на конкуренцията и степента на монополизация на пазара; изготвяне на конкурентна карта на пазара; анализ на стратегическите групи конкуренти на пазара. Освен това се констатира, че конкурентният анализ обхваща както мезо-, така и микро- равнището на конкурентната среда. Прави се преглед на литературните източници и се обосновава и възприема методическа рамка за реализиране на всяко от тези направления на конкурентния анализ, която се апробира във втора глава.

Втора глава е посветена на конкурентен анализ на туристическия пазар в България. Специално внимание се отделя на обосноваване на актуалността и значимостта на този въпрос и по-конкретно на разработването и прилагането на ефективен механизъм за извършване на конкурентен анализ на туристическия пазар, на туристическите предприятия, дестинации и региони, обуславящите ги фактори, засилването на съществуващите и придобиването на нови конкурентни предимства и възможностите за повишаване на тяхната конкурентоспособност. Прави се анализ и оценка на степента на монополизация и на интензивността на конкуренцията на туристическия пазар за периода 2008-2016 г. Извеждат се резултатите от анализа и оценката на интензивността на конкуренцията и степента на монополизация на туристическия пазар в България и на база на това се правят обобщени оценки в това отношение. Разработва се конкурентна карта на туристическия пазар на средствата за подслон в България за периода 2008-2016 г. и се определят конкурентните позиции на всеки от районите на страната. Прави се, в динамичен порядък, сравнение на заеманите от тях конкурентни позиции.

В Заключението се обобщават постигнатите от извършеното в монографичния труд научно изследване резултати. Въз основа на това, и като се отчитат поставените изследователска цел и задачи, се формулират основните изводи, обобщават се препоръките за използване на получените резултати и се очертават насоките за възможни допълнителни бъдещи изследвания в предметната област на монографията.

ПРОДЪЛЖАВАЩОТО ПРОФЕСИОНАЛНО ОБУЧЕНИЕ - ФАКТОР ЗА РАЗВИТИЕТО НА ЧОВЕШКИЯ ПОТЕНЦИАЛ В ИНОВАТИВНА СОЦИО-КУЛТУРНА СРЕДА

В: Развитие на човешкия потенциал за иновативна социо-културна среда / Мария Кичева ... [и др.] ; под общата ред. на Мария Кичева, глава в колективна монография, с. 67-73

Благоевград: Унив. изд. "Неофит Рилски", 2018

173 с. : с табл., диагр.; 25 см

ISBN 978-954-00-0180-7

РЕЗЮМЕ

Разработката е провокирана от факта, че понастоящем стоят широк кръг от въпроси, свързани с човешкия капитал и образованието за възрастни, а именно: има ли официално ангажирани официални органи на най-високо ниво, които да улесняват достъпа до образование и обучение на възрастни с липсващи или недостатъчни основни умения и/или с ниска квалификация и без квалификация; какви възможности съществуват за тези обучаващи се; какви средства се използват за улесняване на връщането на тези възрастни към образование и обучение; има ли други мерки, предприети за подпомагане на тези възрастни обучаеми като повишаване на осведомеността, на достъпа и на подкрепата; как се финансира съществуващата разпоредба и каква конкретна помощ има за подкрепа на целевите групи.

В този контекст целта на изследването е да се направи анализ на продължаващото професионално обучение и на човешкия капитал в Европа. Прави

се общ преглед на образователните постижения, както и уменията и компетенциите на европейското пълнолетно население. За постигане на целта се използват данни от международни проучвания. Разглеждат се следните основни въпроси:

1. Образователните постижения на европейското пълнолетно население. Посочва се, че те се използват като основен оценъчен критерий за наличните знания и умения в икономиката чрез измерване на нивото на формалното образование на възрастното население. Анализират се официални данни относно степента на завършено образование на възрастното население (25-64 г.) в Европа. Констатира се, че съществуват значителни различия между страните по отношение на дела на възрастното население без завършено средно образование. Данните показват също, че младите хора са по-слабо засегнати от ниските образователни постижения, отколкото по-възрастното население.

Образователният профил на населението от имигранти е следващ, важен за разглеждане аспект. Установява се, че средно за всички държавите - членки на ЕС, лицата родени извън страната на пребиваване (родени в чужбина) имат по-ниски образователни постижения (т. е. под средно образование), отколкото цялото пълнолетно население.

2. Уменията и компетенциите на възрастното население

Подчертава се, че въпреки че образователното равнище е важен показател за човешкия капитал в едно общество, в редица случаи то не винаги е достатъчно и напълно валидно за измерване на уменията на хората. Уменията, придобити в образователната система може да остарееят, ако не се поддържат и допълват, или напротив, ниските постижения от формалното образование могат да бъдат увеличени с набор от разнообразни умения, и професионален опит, придобити в хода на човешкия живот. Освен това, в различните страни, едно и също образователно равнище може да бъде свързано с различни нива на квалификация. Анализират се емпирични данни относно нивата на умения на възрастното население (16-65 г.), като се добавя нова перспектива относно съпоставимостта на човешкия капитал между отделните държави. Прави се изводът, че в отделните страни възрастните с едно и също ниво на образование имат много различни нива на основни умения. Това показва, че няма директна връзка между формалните образователни постижения и нивото на притежаваните умения. Въпреки това съществува тясна положителна връзка между образованието и уменията, тъй като ниското ниво на образование обуславя нарастване на вероятността от наличие на ниски нива на притежавани основни умения.

Специален акцент се поставя върху изследването на информационните и комуникационни умения на възрастните, по-конкретно уменията за решаване на проблеми в технологична среда.

Въз основа на направения анализ на данните, свързани с образованието и човешкия капитал в Европа се правят някои основни изводи по отношение на образователното равнище и уменията на европейското пълнолетно население.

POPULATION AND WORKFORCE WITHIN PARTICULAR TERRITORIAL BOUNDARIES

Dimitrova, R., M. Filipova. Population and Workforce within Particular Territorial Boundaries. In: Management - Tourism - Culture, Studies and Reflections on Tourism Management, Ignatianum University Press, Kraków, 2020, глава от колективна монография, pp 189-202, ISBN 978-83-7614-468-9

РЕЗЮМЕ

В разработката се застъпва становището, че съществените фундаментални промени в световната икономика водят до изменение в състоянието, развитието, актуалните проблеми и бъдещите предизвикателства на трудовите пазари, вкл. и свързани с потенциала за трудов ресурс в конкретни териториални граници. Обосновава се, че наред с предизвикателствата в световен и регионален мащаб, България е изправена и пред редица съществени вътрешно-структурни проблеми. Такъв, изключително тежък и непрекъснато задълбочаващ се проблем, е демографската ситуация у нас. Освен предизвикателството, свързано с постоянно намаляващото население, България е изправена и пред проблема за изключително нестабилните пропорции между отделните възрастови групи, характеризиращи се с различна острота в отделните региони на страната и по населени места.

Установява се, че фундаменталните изменения в демографската структура на населението поставят сериозни предизвикателства на трудовия пазар по отношение на качеството и състава на работната сила. Урбанизираните райони, характеризиращи се с по-добри демографски показатели, поставят неурбанизираната територия в изоставаща позиция в полето на трудово-пазарните отношения. Основно това се дължи на трудната адаптация на работната сила в малките населени места към непрекъснато променящите се изисквания на трудовия пазар, което от своя страна предизвиква разгръщане на процесите по установяване на трайни различия в потенциала за трудов ресурс на различните райони, области, общини.

В този контекст целта на разработката е да се изследват някои теоретико-методологични въпроси на населението и работната сила в определени териториални граници, като се постави акцент върху трудовия потенциал в географски обособена територия и оптималното разпределение на работната сила.

На база на направения аналитичен преглед на теоретичните въпроси, свързани с населението и работната сила в определени териториални граници се формулират следните обобщени изводи:

- човешкият фактор е основен ресурс във всяка икономическа система. В определен териториален ареал икономическият потенциал до голяма степен се определя от броя и структурата на населението, участващо и способно да вземе участие в общественото производство;
- през последните десетилетия сме свидетели на съществени и динамични изменения в демографската структура на населението, които оказват влияние върху трудовите ресурси;

- демографските проучвания, анализи и прогнози придобиват все по-голямо научно и практическо значение за разкриване на потенциала за трудов ресурс в определени териториални граници, като изключително важен фактор на икономическото развитие и на конкурентоспособността;
- демографията като наука и практика разглежда населението освен в различни времеви проекции и в различни географски мащаби. Като пространствена наука тя събира, анализира и предоставя данни описващи населението в определени времеви и териториални граници;
- териториалното разпределение на населението представлява разпределение на статистическа съвкупност от хора по териториален признак (континент, страна, район, област, населено място и т. н.) в определен момент;
- в определени конкретни териториални граници, вкл. на една страна и/или икономика възпроизводството на населението е фундаментален фактор за устойчивост и развитие – както на икономиката, така и на обществото и държавата като цяло;
- възпроизводството на населението е необходимата основа за възпроизводството на работната сила (населението в трудоспособна възраст). То може да се осъществява в тесни и широки граници;
- трудовите ресурси са един от факторите необходими за формирането на териториално-производствената инфраструктура;
- въпросите относно оптималното териториално разпределение на населението и по-конкретно на неговата трудоспособна част, не са открили своето решение към настоящия етап на развитие на обществените науки.

Предизвикателствата по отношение на формирането и възпроизводството на населението и работната сила в определени териториални граници са много. Развитието на регионалната диференциация предполага освен универсалния подход на демографски, социално-икономически и регионални политики, насочени към отделните обществени групи, да се отиде по-далеч с разработване и провеждане на политики по „ключови” процеси по места. Това е пътят за подобряване на бизнес-климата, икономическото развитие, социално-културния живот, опазване на природните дадености и т. н. в отделните административно-териториални единици, което в общ план ще доведе и до подобряване на условията за живот на населението на България.

SPECIFICITIES OF STRATEGIC DECISION-MAKING IN BUSINESS

Filipova, M., R. Dimitrova, M. Usheva. Specificities of strategic decision-making in business. In: Management - Tourism - Culture, Studies and Reflections on Tourism Management, Ignatianum University Press, Kraków, 2020, глава от колективна монография, pp 175-188, ISBN 978-83-7614-468-9

РЕЗЮМЕ

В разработката се поставя на разглеждане въпроса за спецификите на вземането на стратегически решения в бизнеса. Посочва се, че стратегическите решения са сложни решения при които има високо ниво на неопределеност на външната среда. Това е и причината, поради която оценката на фирменото представяне и иницираните коригиращи действия е едновременно началото и краят на процеса на вземане на стратегически решения. Проблемите при вземането на стратегически решения се характеризират с тяхната сложност, често те биват размествани, като са и неясни, динамично индивидуалистични и изискват постигането на редица цели. Като резултат от това съществуват високи изисквания към способностите на мениджърите, които вземат стратегически решения.

На база на аналитичен преглед на литературни източници се установява, че стратегическите решения се вземат на най-високо управленско равнище и имат дългосрочен характер. Те са свързани с процеса на създаване и реализиране на фирмената стратегия на предприятието и се отнасят до: формулиране на стратегическа визия на предприятието и очертаване на насоките на неговата стопанска дейност; определяне на целите и преобразуване на фирмената стратегическа визия в отделни резултати, към чието постигане предприятието трябва да насочи своите усилия; създаване на стратегия, с която да се постигнат желаните резултати; реализация и изпълнение на избраната стратегия по ефективен и успешен начин; оценка на фирменото представяне и предприемане на действия, с които, в случай на необходимост да се коригират визията, дългосрочната насока на дейност, целите, стратегията или нейната реализация от гледна точка на натрупания опит, променящите се условия, новите идеи и възможности. Макар стратегическите решения да са свързани с формирането на стратегическа визия, определяне на целите, съставяне на фирмената стратегия, реализацията на стратегическия план и неговата оценка, тези пет задачи не са така ясно разграничени и отделени една от друга. Между тях съществува взаимодействие и зависимост.

Следващ акцент в разработката е изследването на продължителността и комплексността на стратегическите решения. Извеждат се характеристиките, които различават стратегическите решения от тактическите и оперативните. Идентифицират се три основни проблема, с които мениджмънтът се среща при вземането на стратегически решения: координацията на взаимодействието между предприятието и околната среда или външната координация. Трудностите, свързани със стратегическото планиране, произхождат от неопределеността и агресивността на средата, в която функционират съвременните организации. Ето

защо външната координация включва определянето на целите и избирането на пътя за постигането им; координацията на дейностите на индивидуалните членове и на групите в предприятието, както и взаимодействието между технологиите и хората в предприятието. Това е вътрешна координация и тя се състои в дефинирането и контрола на производствения процес; разработването на структурата или на рамката, което значи да могат да бъдат създадени и координирани постигането на организационните задачи. Формирането на организационната структура включва набор от дейности: разпределението на възможностите за вземане на решения и избора на точната форма на координация.

Изследват се основни характеристики на стратегическите решения: сложност и непълнота на информацията, на база на която мениджърите, вземащи стратегически решения се сблъскват; възникване на конфликти при вземане на стратегически решения; продължителност на периода, за който се отнасят стратегическите решения. Прави се преглед на становищата в литературата относно етапите при вземане на стратегически решения.

В заключение се посочва, че днес много предприятия използват екип от мениджъри и служители за определяне на фирмената стратегия. Формирането на екип от хора, чиято задача е да разрешават сложни и комплексни ситуации и да вземат стратегически решения ориентирани към пазара и потребителите се превръща в необходимост за бизнеса. И то не само защото стратегическите въпроси са прекалено важни и сложни, за да бъдат разглеждани от един единствен мениджър, а по-скоро защото те се преплитат тясно и проникват в различни функции и фирмени отдели, изискват принос на много експерти, специализирани в различни области, както и сътрудничеството на мениджъри от различни звена на предприятието, за да вземат решения по ключови стратегически действия.

HUMAN RESOURCE MANAGEMENT WITHIN THE CONTEXT OF INNOVATIONAL DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE

Dimitrova, R., A. Sotirova. Human resource management within the context of innovational development of the enterprise. In: Management - Tourism - Culture, Studies and Reflections on Tourism Management, Ignatianum University Press, Kraków, 2020, глава от колективна монография, pp 161-174, ISBN 978-83-7614-468-9

РЕЗЮМЕ

Разработката поставя във фокуса тезата, че ефективното управление на човешките ресурси на организацията е основен източник на конкурентно предимство и дори е най-важният определящ фактор за представянето на организацията в дългосрочен план. За да бъде успешен производствения процес на едно иновативно предприятие, то се нуждае не само от организационни структури, техники, технологии и нови концепции. Основен фактор за успеха на предприятието е участието в работата на подходящи хора и ефективното им управление. Посочва се, че изучаването на иновациите и управлението на човешките ресурси в тяхната взаимовръзка има съществено значение за развитието на съвременното предприятие.

В контекста на иновационното развитие на предприятието се дава определение на управлението на човешките ресурси като система, извеждат се основните принципи на управлението на човешките ресурси, дефинира се главната му цел и произтичащите от нея подцели.

Обосновава се становището, че стратегията за управление на човешките ресурси може да допринесе за реализацията на иновационната стратегия на предприятието. Поставят се, в ракурса на иновационното развитие на предприятието, основните управленски функции свързани с човешките ресурси.

Дефинират се характеристики на съвременни подходи към мениджмънта на човешките ресурси и въобще към управлението на предприятието.

Застъпва се мнението, че спецификата на творческия труд и на участниците в иновационния процес налага и използване на специфични подходи и стилове на управление. Управлението на творческите личности трябва да бъде толерантно и гъвкаво, за да се съчетаят контролът върху изпълнението на задачите с предоставянето на достатъчна свобода за разгръщане на техния потенциал. Различията на иновационните от рутинните процеси предполагат необходимостта от специфично управление, и, съответно, от специфичен тип мениджъри, съчетаващи в себе си качествата на традиционния мениджър и учения – изследовател. Постигането на предварително поставените иновативни цели е възможно, ако управляващи и управлявани работят съвместно, ако ръководството стимулира творческата среда чрез подкрепа на осъзнати рискови решения, балансиран и дискретен контрол на разработването на новите идеи, системна преценка на работата в зависимост от получените до момента резултати, изменените условия, наличните ресурси и т.н. Да се управляват човешките ресурси в контекста на иновационното развитие на предприятието, означава да се въздейства върху тях така, че да

В Заключението се правят основни обобщени изводи по отношение на същността, характеристиките и особеностите на управлението на човешките ресурси в контекста на иновационното развитие.

COMPETITIVE STRATEGY AS A FACTOR FOR THE DEVELOPMENT OF THE COMPETITIVE POTENTIAL OF PHARMACEUTICAL ENTERPRISES

Timofeeva, S., R. Dimitrova. Competitive strategy as a factor for the development of the competitive potential of pharmaceutical enterprises. In: BUILDING COMPETITIVENESS: MICRO AND MACRO ASPECTS - Thematic collection of papers of international significance, Faculty of Economics, University of Niš, 2018, глава от колективна монография, pp 199-215, ISBN: 978-86-6139-159-0

РЕЗЮМЕ

Главната цел на разработката е да разкрие ролята на конкурентната стратегия като фактор за развитието на конкурентния потенциал на фармацевтичните предприятия в България. За постигането на така формулираната цел са извършени анализ и сравнение на факторите, формиращи конкурентни предимства, на ключовите фактори на

конкурентоспособността на фармацевтичните предприятия и на елементите на техния конкурентен потенциал. На основата на гореизброените стъпки е изразена взаимовръзката между факторите, определящи нивото на икономическите категории конкурентоспособност, конкурентни предимства и конкурентен потенциал и е определена ролята им в изграждането на конкурентната стратегия.

Главните методи, използвани в разработката са: метод на сравнението, анализа и синтеза, контент анализ. Приложен е факторен подход при анализ на ключовите икономически категории в разработката.

Основната теза на изследването е, че конкурентната стратегия на предприятието може да се разглежда като основен фактор за развитието на конкурентния потенциал на фармацевтичните предприятия. Прилагането на адекватна конкурентна стратегия влияе върху развитието на конкурентния потенциал на предприятието, както и способства за повишаване на неговата конкурентоспособност. Съществува пряка взаимовръзка и взаимозависимост между факторите, формиращи конкурентния потенциал на компанията и тези, влияещи върху избора на нейната конкурентна стратегия.

Използваната в разработката методика може да намери практическо приложение при фармацевтичните предприятия чрез предлагането на насоки и препоръки при изграждането на конкурентна стратегия.

Научната новост в настоящата разработка е използването на факторен подход при изразяване на влиянието на избора на конкурентна стратегия върху повишаването на конкурентния потенциал на фармацевтичните компании.

Обосновава се значимостта на разработването и прилагането на правилна конкурентна стратегия, основана на наличните конкурентни предимства и реалните очаквания от нейното прилагане. Дефинира се същността на стратегическата конкурентоспособност, изразяваща връзката между повишаването на конкурентоспособността и изграждането на стратегия. Изказва се мнението, че между конкурентните предимства и конкурентните стратегии съществува тясна взаимна връзка и зависимост. Успешното функциониране и развитие на предприятието на конкурентните пазари изисква то да има конкурентни предимства пред своите конкуренти. Следователно конкурентните предимства са основа за формиране и реализация на конкурентната стратегия на предприятието. Идентифицират се факторите, от които зависят различията в конкурентните стратегии на фирмите. Прави се преглед на становищата в литературата, касаещи типовете конкурентни стратегии.

Идентифицират се различни начини за постигане на конкурентно предимство от фирмите. Представя се взаимовръзката между факторите от вътрешната среда на организацията, използвани при стратегически анализ и елементите на конкурентния потенциал. Сравняват се елементите на конкурентния потенциал с факторите за изграждане на конкурентно предимство. Определят се ключовите фактори, влияещи върху конкурентоспособността на фармацевтичните предприятия. Обосновава се, че изборът на адекватна конкурентна стратегия е важен фактор за развитието на конкурентния потенциал на компанията и за повишаване на нейната конкурентоспособност.

Извеждат се елементите на конкурентния потенциал на фармацевтичните предприятия и се установяват основните групи конкурентни предимства в сектора. Формулират се характеристики и специфики на фармацевтичния отрасъл.

Идентифицират се ключови фактори, влияещи върху конкурентоспособността на фармацевтичните компании в България.

Предлага се алгоритъм за развиване на конкурентния потенциал на фармацевтичните предприятия.

В Заключението се правят обобщени изводи, основани на получените резултати и се отправят конкретни препоръки, свързани с разработването на адекватна конкурентна стратегия на фирмите от фармацевтичния сектор в България.

2. Студии

ПРОДЪЛЖАВАЩОТО ПРОФЕСИОНАЛНО ОБУЧЕНИЕ В БЪЛГАРИЯ – ОСНОВНИ АСПЕКТИ И ХАРАКТЕРИСТИКИ

Димитрова, Р. Продължаващото професионално обучение в България – основни аспекти и характеристики. Стратегии на образователната и научната политика, Number 2, 2023, pp 189-211, DOI10.53656/str2023-2-6-voс, ISSN 1314–8575 (Online), ISSN 1310–0270 (Print)

РЕЗЮМЕ

Съвременната икономика има редица характеристики, една от които са силно динамичните структурни промени на пазара на труда. В резултат предприятията и организациите са изправени пред сериозни актуални проблеми и бъдещи предизвикателства, свързани с достъпа до необходимите им човешки ресурси с адекватно на обективните потребности ниво на знания, професионални умения и компетентности. Това поставя като стратегически приоритет формирането, поддържането и развитието на човешки ресурси, съответстващи с изискванията и очакванията на бизнеса. Продължаващото професионално обучение (ППО) е основен инструмент за реализиране на този приоритет. Основна цел на разработката е да се изследват основни аспекти и характеристики на ППО в България за периода 2005 -2020 г.

Първият важен въпрос, който се поставя на разглеждане в разработката е свързан със същността и значението на професионалното образование и обучение в контекста на концепцията за Учене през целия живот. На база на аналитично проучване на научната литература и на множество европейски и национални стратегически документи се установява, че огромното социално-икономическо значение на ППО поставя създаването, поддържането и развитието на системи, осигуряващи неговата достъпност и високо качество във важен политически приоритет за страните от ЕС и в частност за България. В крайна сметка многообразните процеси на ППО водят до реализиране на определени резултати, имащи динамични количествени, структурни и качествени характеристики, измервани с различни показатели. ППО е важен инструмент за разрешаване на един от основните проблеми на пазара на труда, а именно несъответствието между реалните потребности на този пазар от човешки ресурси с необходимите знания, практически умения и компетентности и наличните такива. Чрез провеждането на

ППО се създават предпоставки за поддържане и устойчиво повишаване на качеството на човешките ресурси, адекватно на променящите се изисквания и очаквания на бизнеса. Създавайки възможности за повишаване на качеството на човешките ресурси ППО се превръща в косвен фактор за стопански растеж, за развитие на икономика, основана на знанието и за повишаване на социалния просперитет и благополучие на обществата и на всеки отделен човек.

На следващо място се прави задълбочен анализ на количествените параметри, измерващи процесите на ППО и тяхната динамика в България за периода 2005-2020 г. В резултат се правят няколко обобщени извода:

- предприятията, които организират и провеждат курсове за ППО на своите работници и служители са с твърде нисък относителен дял в общия брой предприятия в сравнение със средното равнище за страните от ЕС и в още по-голяма степен спрямо държавите-членки, които имат най-добри резултати. Същевременно за целия изследван период броят и относителният дял на предприятията в България, осигуряващи обучение на заетите в тях лица, нараства. Констатира се постепенна промяна на вида на обученията, като се повишава броят и делът на предприятията, организирани вътрешни ППО курсове. Въпреки тези позитивни процеси обаче, България все още е сред държавите в ЕС заемащи последните три места по отношение на дела на предприятията, осигуряващи обучения;
- има групи икономически дейности, които през целия изследван период заемат лидерска позиция по отношение на относителния дял на осигуряващите обучения предприятия, както и такива, които устойчиво заемат последните места. В динамичен порядък се констатира положителен процес на увеличаване на дела на обучаващите предприятия в отделните групи икономически дейности;
- за целия период най-висок е делът на предприятията, осигуряващи обучение с брой на заетите над 250 души, а най-нисък на тези с 10-49 заети. Констатира се позитивна промяна, свързана с увеличаването на дела на предприятията, осигуряващи обучение с най-малък и среден брой на заетите. Същевременно и в това отношение България бележи голямо изоставане спрямо средните стойности за ЕС и водещите държави в него;
- констатира се много съществена разлика между дела на предприятията организирани обучения от общественния сектор и на тези от частния сектор. В рамките на периода частните предприятия не само са със значително по-нисък дял, но е налице и негативен процес на ускорено нарастване на разликата между двата сектора;
- предприятията прилагат различни форми на обучение, като делът на тези форми се изменя разнопосочно и в различен размер;
- общият брой на участниците в курсове за ППО, броят на участниците жени и съответно мъже устойчиво нараства за периода 2005-2015 г. Констатира се много съществена, в полза на мъжете, разлика в броя и относителния дял на участниците в курсове за ППО. Това поставя жените в неблагоприятно положение по отношение на възможностите за повишаване на техните знания, умения, компетентности и квалификация, а следователно и за перспективите им за професионално и кариерно развитие;

- направените от бизнеса разходи за обучение се увеличават през 2015 г. и достигат най-ниската си стойност през 2020 г., когато разходите са най-ниски в рамките на изследвания период, което е обяснимо с COVID-19 рестрикциите.

От всички изводи в проучването, се прави обобщението, че по отношение на ППО България заема незавидни позиции в рамките на ЕС. По показателите, по които се отбелязва прогрес, той не е достатъчно значителен, а процесът на позитивни промени е твърде бавен. Повечето мерки, насочени към промяна на тази негативна ситуация, изискват устойчивост в тяхното прилагане и биха дали очакваните благоприятни резултати в сравнително дългосрочна перспектива. Реализирането на качествено ППО е постижимо чрез активно и отговорно включване в процеса на всички заинтересовани страни - работодатели, работници и служители и държавни институционални субекти.

СЪСТОЯНИЕ И РАЗВИТИЕ НА КУРОРТНИТЕ КОМПЛЕКСИ

Димитрова, Р. Състояние и развитие на курортните комплекси: [студия]
Благоевград: Унив. изд. "Неофит Рилски", 2018, 69 с.: с табл., диагр.; 21 см
ISBN 978-954-00-0169-2

РЕЗЮМЕ

Изборът на темата на научната студия се обуславя от факта, че туризмът в България се определя като един от водещите и структуроопределящи отрасли на националната икономика и като стабилен фактор, допринасящ за нейното развитие. Посочва се, че страната предлага добри условия за настаняване и обновяваща се инфраструктура, но и с презастрояване в много от курортните комплекси. В курортните комплекси са изградени и функционират съществена част от средствата за подслон на страната. Те осигуряват настаняването на много висок дял от българските и чуждестранните туристи, които посещават България, особено на тези, които практикуват традиционните морски летен и зимен ски туризъм. Актуалността и значимостта на темата на изследването се определят от:

- необходимостта от провеждане на емпирични изследвания посветени на анализ и оценка на дейността на курортните комплекси в България;
- необходимостта от вземане и провеждане на управленски решения, създаващи условия за устойчиво и ефективно развитие на курортните комплекси на страната.

Обект на изследване са състоянието и развитието на курортните комплекси в България.

Предмет на изследване са анализът и оценката на състоянието и развитието на курортните комплекси в страната.

Целта на разработката е да се направят анализ и оценка на състоянието и развитието на курортните комплекси в България и да се формулират изводи от изследването.

Използвани подходи при изследването са диалектическият, системният и абстрактно-логическият подход.

Конкретни прояви на методологическата основа са приложението на методите на анализа, на синтеза, на индукцията и дедукцията, на сравнението, на групировката; графичният метод; статистически методи.

Основни информационни източници на проучването са бази данни на НСИ, МИЕ, МТ и др. за периода 2008-2016 г.

Изхождайки от основополагащото значение за дейността и развитието на курортните комплекси на състоянието и използването на местата за настаняване в студията се прави анализ на дейността на местата за настаняване в курортните комплекси, вкл. и в динамичен порядък, по широка система от показатели за нейното измерване и оценяване.

В Заключението се дефинират основни изводи от извършеното в разработката научно изследване и се очертават насоки за допълнителни бъдещи изследвания в неговата предметна област.

ИНТЕНЗИВНОСТ НА КОНКУРЕНЦИЯТА И КОНКУРЕНТНИ ПОЗИЦИИ НА КУРОРТНИТЕ КОМПЛЕКСИ

Димитрова, Р. Интензивност на конкуренцията и конкурентни позиции на курортните комплекси: [студия]

Благоевград: ЮЗУ "Неофит Рилски", 2018

71 с.: с табл., диагр. ; 21 см

ISBN 978-954-00-0168-5

РЕЗЮМЕ

Във фокуса на проучването в студията се поставя извършването на анализ и оценка на степента на концентрация и на интензивността на конкуренцията на туристическия пазар на средствата за подслон в курортните комплекси в България, както и разработването на конкурентни карти на този пазар.

Актуалността и значимостта на темата на изследването се определят от:

- значението на конкурентния анализ на туристическия пазар на средствата за подслон в курортните комплекси за осигуряване на достоверна конкурентна информация, въз основа на която да се вземат адекватни управленски решения, насочени към тяхното ефективно развитие;
- необходимостта от провеждане на емпирични изследвания посветени на анализ на степента на концентрация и на интензивността на конкуренцията на туристическия пазар на средствата за подслон в курортните комплекси в България;
- необходимостта, въз основа на анализ на получените емпирични данни и произтичащите от тях резултати, от обективно оценяване на степента на монополизация и на интензивността на конкуренцията на туристическия пазар на средствата за подслон в курортните комплекси в България;

- необходимостта от обективно оценяване и обосновано прогнозиране на конкурентната позиция на отделните курортни комплекси на туристическия пазар.

Обект на изследване в научния труд е туристическият пазар на средствата за подслон в курортните комплекси в България.

Предмет на изследване са степента на монополизация и интензивността на конкуренцията на туристическия пазар на средствата за подслон в курортните комплекси в България и конкурентните позиции на всеки курортен комплекс на този пазар.

Целта на настоящето изследване е да се направи емпирично изследване, посветено на анализ и оценка на степента на монополизация и на интензивността на конкуренцията на туристическия пазар на средствата за подслон в курортните комплекси в България, както и да се определи конкурентната позиция на отделните курортни комплекси на този пазар.

За постигане на целта на изследването се поставят следните задачи:

1. Обосноваване на методическа рамка на емпиричното изследване.
2. Анализ и оценка на степента на монополизация и на интензивността на конкуренцията на туристическия пазар на средствата за подслон в курортните комплекси в България
3. Разработване на конкурентна карта на туристическия пазар на средствата за подслон курортните комплекси в България.

Основни информационни източници на настоящия труд са специализирана литература по предмета на изследването и бази данни на Националния статистически институт за периода 2008-2016 г.

В първия параграф се обосновава методическа рамка на емпиричното изследване. За анализ и оценка на степента на монополизация и на интензивността на туристическия пазар на средствата за подслон в курортните комплекси се възприемат и използват показателите: коефициент на пазарна концентрация; индекс на Херфиндал-Хиршман; коефициент на относителна концентрация; коефициент на Розенблат (Холл - Тайдман). Представя се и методически подход за разработване на конкурентна карта на пазара на средствата за подслон в курортните комплекси.

Във втория параграф се прави анализ и оценка на степента на монополизация и на интензивността на конкуренцията на туристическия пазар на средствата за подслон в курортните комплекси за периода 2008-2016 г., като се прилагат залегалите в методическата рамка показатели.

В третия параграф се представят конкурентни карти на пазара на средствата за подслон в курортните комплекси. Прави се сравнение на конкурентните позиции на курортните комплекси на база на техните изменения в рамките на изследвания период.

В Заключение се обобщават получените резултати, на основа на които се правят обобщение изводи и се определят възможности за бъдещи научни изследвания по проблематиката на студията.

ПРОДЪЛЖАВАЩО ПРОФЕСИОНАЛНО ОБУЧЕНИЕ НА ЗАЕТИТЕ В ИТ- СЕКТОРА В БЪЛГАРИЯ

Димитрова, Р., Р. Владов. Продължаващо професионално обучение на заетите в ИТ- сектора в България. Икономика и управление, Volume: XIII, Issue: 2, Year: 2017, с. 185-207, ISSN (print): 1312-594X, ISSN (online): 2367-7600, референтен списък НАЦИД

РЕЗЮМЕ

Целта на разработката е да се проучат въпросите свързани с продължаващото професионално обучение на заетите в ИТ- сектора в България. Установява се, че ИТ- индустрията се отличава с висока добавена стойност и динамично развитие на фона на непрекъсната високотехнологична промяна. Това отваря нови пазарни възможности за просперитет на ИТ- предприятията.

Обосновава се, че устойчиво и ефективно развитие на предприятията в ИТ- сектора е възможно само, ако те разполагат с достатъчни по количество и с необходимото ниво на знания, умения и компетенции човешки ресурси. Редица проучвания и анализи показват, че недостигът от обучени кадри с адекватни на изискванията на отрасъла образование и квалификация, лимитира разгръщането на обективно съществуващия реален потенциал за развитие на ИТ- индустрията. Същевременно капацитетът на образователната система не е достатъчен за да позволи разрешаването на проблема в обозрима перспектива.

В този контекст целта на изследването е да се направи проучване, в рамките на концепцията за „Учене през целия живот”, на проблема за продължаващото професионално обучение на специалистите, заети в предприятията в сектора на информационните технологии в България. С оглед на постигането на целта на разработката са използвани данни от собствено емпирично проучване, насочено както към мениджъри и специалисти по човешки ресурси, така и към специалисти, работещи в отрасъла.

Изказва се мнението, че крайната цел на обучението се състои в обезпечаване на всяка организация с достатъчно количество хора с навици и способности, необходими за достигане на нейните цели. Крайната цел на обучението е свързана с интереса на организацията за увеличаване на ефективността от използването на основните производствени фактори и усъвършенстване на параметрите на организационното представяне. Персоналът се разглежда като стратегически ресурс, позволяващ инвестиции, които увеличават потенциалните възможности на компаниите и предприятията. Основен мотив за повишаване на равнището на образование, знания, умения и компетенции на отделните лица е фактът, че това ги прави по-адаптивни към динамичните промени на пазара на труда и създава по-добри условия за професионална реализация и постигане на по-висок икономически и социален статус.

Прави се аналитичен преглед на основни европейски и национални стратегии и програми в сферата на ППО.

Обосновава се, че състоянието и перспективите за развитие на ИТ- сектора в България са съществен фактор, който влияе върху потребностите на предприятията в отрасъла от човешки ресурси. Прави се синтезиран анализ на развитието на ИТ- сектора и на състоянието и тенденциите на пазара на труда в отрасъла. Обобщава

се, че е налице увеличаващ се недостиг на кадри с необходимите знания, умения и компетенции, като това е реално съществуваща дългосрочна тенденция. Това довежда организациите от ИТ-сектора до търсене и на други (извън образователната система), начини и все по-разнообразни форми за реализиране на обучения на необходимите за тяхната дейност специалисти. В този смисъл важно значение придобиват и възможностите на продължаващото професионално обучение.

Анализират се данни на НСИ относно стойността и структурата на разходите за продължаващо професионално обучение, направени от предприятията от сектора на цифровите технологии. Представят се резултатите от собствено емпирично проучване, което разкрива някои основни характеристики на продължаващото професионално обучение в ИТ-индустрията. Въз основа на проведеното изследване, на анализа и оценката на резултатите от него, се формулират следните изводи:

- новата информационна икономика се характеризира с появата на сектора на информационната индустрия, както и бързото разрастване на глобализационните и интеграционни процеси, които са основен фактор за трансформация на трудовите функции на заетите, в частност на служителите в ИТ-сектора.
- информационните и комуникационни технологии се превръщат в първостепенен фактор за развитие на базираните на знанието общества;
- секторът на информационните технологии се превръща в най-бързо развиващия се сектор през последните две десетилетия;
- тенденциите в развитието на ИТ-сектора обуславят измененията в съществуващите и появата на нови изисквания към образованието, професионалните знания, умения и компетенции на служителите. Анализът на състоянието на пазара на труда в отрасъла показва, че има недостиг на кадри както в количествено, така и в качествено отношение, като това е реално съществуваща дългосрочна тенденция;
- образователната система не успява да отговори бързо и адекватно на пазарните потребности и изисквания на ИТ-бизнеса;
- съществува обективна необходимост ИТ-фирмите да отделят значителен обучителен ресурс в отговор на бурните технологични промени и пазарни изисквания. Продължаващото професионално обучение предлага редица възможности за повишаване на равнището на знания, умения и компетенции на заетите в сектора специалисти;
- не се използва в необходимата степен потенциала на жените за работа в сектора на информационните технологии;
- най-висок е дялът на лицата, притежаващи образователно-квалификационна степен „магистър“, което е доказателство, че заетите в бранша са високо образовани;
- темата за непрекъснатото учене и обучение в последните няколко години заема централно място в европейските дебати, което намира своето място и в корпоративните политики за развитие на човешките ресурси;
- мениджмънтът и специалистите по УЧР трябва да създават условия за насърчаване и подпомагане на процеса за непрекъснато учене сред

служителите в компаниите, както и да поддържат система за идентифициране и признаване на неформално и самостоятелно придобитите знания, умения и компетентности;

- в повечето фирми няма изградени ефективни системи за управление на знанието, което е сериозен проблем.

Обобщава се, че продължаващото професионално обучение на заетите в ИТ-сектора е удачен подход, който да позволи успешно справяне с актуалните проблеми и бъдещите предизвикателства, свързани със съдържанието на труда и спецификата на изискванията към знанията, професионалните умения и компетенции на човешките ресурси, както в отделните предприятия, така и в сектора на информационните технологии като цяло.

СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ В РАЗВИТИЕТО НА ПРОДЪЛЖАВАЩОТО ПРОФЕСИОНАЛНО ОБУЧЕНИЕ

Ризова, Е., Р. Димитрова. Състояние и тенденции в развитието на продължаващото професионално обучение. Икономика и управление, Volume: XIII, Issue: 2, Year: 2017, с. 165-184, ISSN (print): 1312-594X, ISSN (online): 2367-7600, референтен списък НАЦИД

РЕЗЮМЕ

Разработването на студията е мотивирано от факта, че процесите на глобализация и непрекъснатото развитие на обществото на знанието поставя акцент върху образованието и обучението като значими икономически, социални и политически приоритети. Усилията във всички нови образователни и учебителни стратегии са насочени в посока на осигуряване на необходимите за икономиката достатъчни по количество и адекватни като качество човешки ресурси. Развитието на качествени човешки ресурси, т. е. наличието на повече и по-способен и умеещ човешки потенциал превръща икономиката в по-продуктивна, иновативна и конкурентоспособна. Процесът на осигуряване на качествено продължаващо професионално обучение има социална значимост и води до политическа ангажираност в практиката на страните от Европейския съюз и други развити страни.

Обосновава се, че бизнесът е този, който в крайна сметка реално оценява равнището на компетентност на човешките ресурси. Именно чрез бизнеса се отчита състоянието на пазара на труда и нуждата от квалифицирани кадри в отделните сектори на икономиката. Успоредно с тази косвена отговорност, работодателите имат и пряка роля, като инициатори и организатори на реални обучения за своите служители, при практическото реализиране на продължаващото професионално обучение на заетите лица.

В този контекст целта на изследването е да се обоснове значението на продължаващото професионално обучение и да се направи анализ и оценка на състоянието и тенденциите в неговото развитие в България за периода 2000 -2015 г.

Извеждат се целите и функциите на ППО. Установяват се положителните ефекти на ППО върху пазара на труда - по-ниска безработица, по-високо ниво на заплащане, по-голяма мобилност и по-ефективна интеграция на работната сила; по-

висока заетост; повишена квалификация на работната сила; по-стабилен пазар на труда; по-висока производителност на труда; по-добър социален диалог; намаляване на социалното напрежение; понижаване на социалните разходи на държавата; нарастване на данъчните приходи на държавата; подпомагане на развитието на икономиката и ускоряване на икономическия растеж. Основните ползи от ППО за предприятията пък включват по-висока продуктивност, повече иновации, по-стабилна организация, като всичко това води както до по-висок икономически растеж, така и като цяло до по-високо благосъстояние (ниво на БВП). Ползите от ППО за работника се свеждат до: повишаване на квалификацията; превръщане в по-добър специалист; повишаване на дохода; увеличаване на възможностите за работа; гарантиране на заетостта; повишаване на ефективността; увеличаване на възможностите за личностно развитие; обучението е и социална придобивка; подобряване на работната среда; нарастване на възможностите за по-високо заплащане; повишаване на социалния статус. Ползите от ППО за работодателя и бизнеса са: работи се с по-добри специалисти; повишава се производителността на труда; повишава се качеството на продукцията; съкращава се времето за производство; нарастват възможностите за разширяване на дейността; разкриват се нови работни места; увеличава се конкурентоспособността на предприятието; намалява се текучеството на хора и се запазва постоянен квалифициран персонал; постига се по-висока ангажираност на служителите; подпомага се по-ефективното управление на бизнеса; повишава се лоялността към работодателя; предполага се по-висока продуктивност и иновации.

Представят се данни и се прави анализ по отделните показатели на изпълнението на Националната стратегия за учене през целия живот за периода 2014– 2020 г., както и за напредъка по изпълнение на Национална стратегия за учене през целия живот (НСУЦЖ) за периода 2007-2016 г. Подчертава се, че важен въпрос в контекста на ППО е ролята на работодателите за неговото реализиране. Прави се анализ, по широка система от показатели, на ролята и участието на предприятията в организирането и провеждането на ППО на техните служители. На база на резултатите този анализ се правят обобщени изводи, а именно:

- обучението по линия на ППО са необходима и неизменна част от динамичното развитие на модерното общество;
- напредъкът на България по отношение на изпълнението на Национална стратегия за учене през целия живот за периода 2007-2016 г. е незадоволителен и с нисък ръст. Макар и незначително, подобряване на резултатите се установява след 2011 г.;
- по отношение на участието на предприятията в организирането и провеждането на ППО се установява, че техният относителен дял в общия брой предприятие е недостатъчно висок (в сравнение със страните с най-добри резултати). Същевременно се установява тенденция на увеличение на относителния дял на предприятията, осигуряващи обучения за периода 1999-2015 г., като нарастването е най-голямо през 2010-2015 г. Това означава, че са налице позитивни процеси, които ако бъдат продължени, биха могли да доведат, още в края на следващия отчетен период (през 2020г.), до постигане от страна на България на значително по-високи резултати и до доближаване до водещите страни в ЕС;

- за 2010-2015 г. водещ по отношение на дела на предприятията, осигуряващи обучения е секторът, включващ дейностите „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; Далекосъобщения; Финансови и застрахователни дейности”, а на последно място е секторът „Търговия, транспорт, хотелиерство и ресторантьорство”. Констатира се увеличение на дела на обучаващите предприятия във всички сектори;
- най-висок е относителният дял на предприятията, осъществяващи обучения, в групата на компаниите с численост на заетите над 250 души както през 2010 г. така и през 2015 г. Същевременно при двете групи предприятия с брой на заетите от 10 до 249 човека се наблюдава повишение на относителния дял през 2015 г. спрямо 2010 г., докато в групата на най-големите предприятия има лек спад;
- делът на предприятията, осигуряващи обучения в обществения сектор е по-висок от този в частния сектор и през 2010 г. и през 2015 г. По отношение на динамиката и за двата сектора се констатира ръст на относителния дял, който в обществения сектор е приблизително два пъти по-висок;
- през целия период 2000-2015 г. делът на обучените мъже е значително по-голям от обучените жени. По отношение на динамиката на дела на обучените мъже и жени са налице разнопосочни колебания в отделните години;
- за периода 2005-2015 г. най-голяма част от работодателите използват метода „Обучение на работното място”, следван от методите „Посещение на конференции, работни срещи, (професионални) изложения и лекции”, „Участие в групи за обучение или групи за квалификация”, „Ротация на работното място, обмени, повтаряния или посещения с цел обучение” и „Самообучение”;
- разходите за обучение, направени от работодателите, нарастват за 2010 г. и 2015 г. Най-голям дял от разходите и през двете години заемат разходите за „Хонорари и възнаграждения за курсове на заетите лица”, следвани от разходите за командировки.

Прави се заключението, че прогресът, там където го има, изисква време и е много бавен процес. Повечето инициативи, които биха дали трайни решения, отнемат едно и/или повече десетилетия. Продължаващото професионално обучение и социалното партньорство в тази област са добро начало, което може да изгради правилните социално отговорни бизнес практики, с които да се ангажират и активизират всички участници в реализирането на продължаващото професионално обучение. Само по този начин можем да се очаква по-бързо и реално устойчиво развитие на икономиката и благополучие на цялото общество.

3. Учебници

ЧОВЕШКИ РЕСУРСИ, КАЧЕСТВО, ЕФЕКТИВНОСТ

Димитрова, Р., Р. Владов, А. Сотирова. Човешки ресурси, качество, ефективност: [учебник]
Благоевград: Колеж по туризъм, 2018
205 с. : с табл. ; 21 см
ISBN 978-954-9497-21-2
Библиогр.: с. 196-204

РЕЗЮМЕ

Учебникът има за цел да представи същността, основните въпроси и характеристиките на важни елементи на организацията на дейността, икономиката и управлението на предприятието. Съдържанието е структурирано в три отделни теми: управление на човешките ресурси; качество на продукцията; ефективност на дейността на предприятието. Всяка от темите завършва с дефинирани контролни въпроси. Предназначението на контролните въпроси е, от една страна да се постави фокус върху най-важните категории, понятия, методи, показатели и т. н., а от друга страна да се подпомогне самостоятелната работа при усвояване на учебното съдържание, самоконтрола и самооценката на равнището на придобитите теоретични знания, практически умения и компетенции.

4. Статии в научни списания

КОМПЕТЕНТНОСТНИ ПРОФИЛИ НА ЗАЕТИТЕ В СЕКТОРА НА ИНФОРМАЦИОННИТЕ И КОМУНИКАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ

Димитрова, Р., Р. Владов. Компетентностни профили на заетите в сектора на информационните и комуникационни технологии. Управление и устойчиво развитие, 3/2017 (64), с. 22-26, ISSN 1311-4506 (print), референтен списък НАЦИД

РЕЗЮМЕ

Разработването на статията е провокирано от новите и все по-бързо променящи се изисквания, които промените в технологиите и икономическите условия поставят пред функциите, задачите и уменията на специалистите по информационни и комуникационни технологии (ИКТ). Обосновава се, че предприятията, работещи в условия на динамично развиваща се иновативна икономика, изпитват остра нужда от професионалисти в областта на информационните системи, способни не само да ги проектират и разработват, но и да ги управляват според нуждите и изискванията на бизнеса. На настоящия етап остават недостатъчно изучени и разработени в теоретичен, методически и практически аспект съдържанието, особеностите, видовете професии,

трансформацията и проблемите на труда на работещите в сферата на информационните технологии специалисти. Специфичните изисквания към функциите на специалистите в сектора на информационните и комуникационни технологии, както и инструментариума за тяхното управление, все още не са идентифицирани достатъчно добре. Особена актуалност придобива търсенето на решение на проблема за управлението на компетенциите на ИТ-професионалистите, тяхното описание, формирането на компетентностен профил, вкл. равнище на владеене, стандарти, способности и методи за оценка и развитие на компетенциите, необходими за осъществяване на различните дейности в организациите в сектора на информационните и комуникационни технологии (ИКТ- сектора). Към момента стопанските субекти все още нямат необходимия опит за разработване и прилагане на такива компетентностни профили, които да се превърнат в част от вътрешнофирмените стандарти за управление на човешките ресурси.

В този контекст целта на изследването е да се предложат възможни компетентностни профили на заетите, формирани в зависимост от характеристиките и особеностите на длъжностите в организациите от ИТК-сектора. Използват се резултати от реализирано собствено анкетно проучване теоретични и приложни постановки от литературни източници, издания на браншови организации, информация от фирми, осъществяващи дейност в сферата на ИКТ, както и експертна помощ от изявени специалисти в сектора.

Въз основа на аналитичен преглед на литературните източници се извеждат определения за същността на компетенциите и видовете компетенции. Дефинира се съдържанието на компетентностния профил като набор от компетенции, описващи изискванията за необходимото представяне на определена длъжност. Предлага се компетентностен профил, включващ списък, в три основни групи, на важните компетенции като предпоставка за успешна реализация на специалистите в ИКТ-сферата: технически компетенции; бизнес и управленски компетенции; поведенчески и социални компетенции. По всяка от тези групи се посочват конкретни компетенции, които специалистите в ИКТ- сектора трябва да притежават. Извеждат се три основни категории ключови длъжности в ИКТ-сектора.

В заключение се прави изводът, че характеристиката на сектора на информационните и комуникационни технологии, както и състоянието и тенденциите на трудовия пазар, са предпоставки за ревизия на съществуващите системи за УЧР. Разработването и прилагането на компетентностни профили могат да помогнат на мениджърите и специалистите по човешки ресурси от ИКТ- сектора да повишат качеството и потенциала на служителите си, да подобрят ефективността от използването на най-ценния човешки ресурс и, вследствие на това, да повлияят върху конкурентоспособността на своите организации в условията на хипер-динамична външна среда. Същевременно трябва да се отчитат и ограниченията за прилагане на компетентностни профили, произтичащи от спецификата на работата и настоящите условия на пазара на труда в ИКТ- сектора.

СОЦИАЛНО ПАРТНЬОРСТВО В ОБЛАСТТА НА ПРОДЪЛЖАВАЩОТО ПРОФЕСИОНАЛНО ОБУЧЕНИЕ

Ризова, Е., Р. Димитрова. Социално партньорство в областта на продължаващото професионално обучение. Управление и устойчиво развитие, 3/2017 (64), с. 12-16, ISSN 1311-4506 (print), референтен списък НАЦИД

РЕЗЮМЕ

Статията е посветена на изследването на важен и недостатъчно добре изследван въпрос, какъвто е социалното партньорство в областта на продължаващото професионално обучение. Обосновава се, че в съвременното общество ученето през целия живот се определя като критичен фактор за личностно развитие и залог за успешна кариера. Това се дължи на факта, че формалното образование представлява само една част от това, което човек научава през живота си.

През последните десетилетия нараства убедеността, че професионалното образование и обучение (ПОО) е ключов фактор за устойчивото социално-икономическо развитие в Европа. Изискват се нови подходи в областта на продължаващото професионално обучение (ППО) с цел подготовка на човешки ресурси със съответстващи на нуждите на националната икономика квалификации. Тези подходи трябва да са релевантни на специфичните социално-икономически предизвикателства, пред които е изправена България. Особено важно в това отношение е да се отчита състоянието на пазара на труда и нуждата от квалифицирани кадри в отделните сектори на икономиката.

В този контекст целта на статията е да се идентифицират актуалните проблеми и бъдещите предизвикателства, пред които е изправено социалното партньорство по отношение на продължаващото професионално обучение. В разработката са използвани български и чуждестранни литературни източници, доклади, анализи и други документи на Европейския съюз и на Република България.

С оглед на постигане на целта се прави анализ, вкл. и в сравнителен план със страни от ЕС, на някои основни индикатори за състоянието и тенденциите в развитието на продължаващото професионално обучение. Специален акцент се поставя върху анализиране на официалните данни, свързани с ролята на предприятията и организациите в България в процеса на това обучение. Дават се добри примери за успешно социално партньорство в ППО в нашата страна. Идентифицират се ползите от ППО за работника от една страна, и за работодателя и бизнеса, от друга. Прави се изводът, че качествено професионално образование води до редица положителни ефекти както за хората и предприятията, така и за държавата и икономиката като цяло.

Обосновава се, че в съвременните индустриални отношения ролята и въздействието на социалните партньори на всички нива е изключително важна. Реалната цел е чрез добър социален диалог, чрез предварително информиране и консултиране да се стигне до вземането на най-правилните и законосъобразни решения. Едно от най-важните неща в сферата на ППО е работодателите да

осъзнат своята социална отговорност и ангажираност към обществото. Да прозрат, че именно чрез създаване на добри практики за провеждане на обучения, най-бързо ще решат част от проблемите на пазара на труда и в социалната сфера.

РАЗХОДИ ЗА ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ И КАЧЕСТВО НА ЗДРАВНИТЕ УСЛУГИ В БЪЛГАРИЯ

Димитрова, Р. Разходи за здравеопазване и качество на здравните услуги в България. Управление и устойчиво развитие, 4/2018 (71), с. 136-141, ISSN 1311-4506 (print), референтен списък НАЦИД

РЕЗЮМЕ

Актуалността на статията произтича от голямото значение на системата за здравеопазване за всяко общество. Констатира се, че според редица изследвания и анализи съвременното здравеопазване е изключително сложна и изразходваща много и скъпи ресурси система. В повечето развити страни, вкл. и тези от ЕС, се констатира различни по своя характер, обхват и тежест неблагоприятия, свързани със здравеопазването. Системата на здравеопазване на България, вкл. и установения в страната здравноосигурителен модел, също срещат много и съществени актуални проблеми. Функционирането на системата и нейната устойчивост са изправени и пред редица бъдещи предизвикателства, произтичащи от негативните демографски процеси, динамичните социални промени, необходимостта от повишаване на ефективността на здравната система и т. н. Извеждат се в синтезиран вид основните проблеми на системата на здравеопазване в нашата страна. Налага се изводът, че общите негативни страни на икономиката на здравните системи и социалноосигурителните модели се проявяват в силна степен и в българската здравна система, най-вече що се отнася до асиметрията на информацията, управлението на риска в системата, бюрократизация на процесите и качеството на предоставяните услуги. Необходимите коригиращи механизми все още липсват или са недостатъчни. Потребителите на здравни услуги в България не са удовлетворени от качеството и достъпността на тези услуги. Същевременно разходите за здравеопазване в страната се увеличават. Това поставя под съмнение както целесъобразността, така и ефективността на тези разходи. Следователно възниква обективна необходимост от изследване на размера и динамиката на разходите за здравеопазване, от една страна, и на качеството на предоставяните от здравната система услуги, от друга. В този контекст целта на разработката е да се направи сравнение между стойността и нарастването на разходите за здравеопазване и качеството на здравните услуги. За реализиране на целта се поставят следните задачи: анализиране на стойността и динамиката на разходите за здравеопазване; анализ на равнището и изменението на качеството на здравните услуги, измерено чрез прилагане на Индекса на европейския здравен потребител. За постигане на целта в разработката се използват български и чуждестранни литературни източници, статистически данни, доклади, анализи и други документи на ЕС и на Република България.

Прави се характеристика на здравеопазването като публична услуга с висока степен на хетерогенност и с невъзможно повторно предлагане на същата услуга. Извеждат се особеностите на системата на здравеопазване и принципите на които тя се основава. Установява се, че ролята на държавата в здравеопазването в повечето страни все още е първостепенна, въпреки че тенденциите в света са към все по-голямо либерализиране на пазара на здравни услуги и въвеждане на конкуренция. Идентифицират се специфични икономически характеристики, които определят пазара на здравни услуги като уникален.

Подчертава се, че оскъдните ресурси в публичния сектор, застаряването на населението и ниският икономически растеж в много от страните от ЕС обръщат общественото внимание върху ефективността и ефикасността на публичния сектор, в частност – на здравеопазването. Това поражда сериозни търсения на подходящи методи и техники за анализ на обема и структурата на разходите в здравеопазването, на ефектите от една или друга разходна политика в сектора върху целевата група и обществото като цяло, както и за връзката между вложените ресурси на входа и получените резултати на изхода на системата. В резултат са създадени редица инструменти за измерване на ефективността на здравните услуги. Успоредно с разходите, важен аспект при оценяване на ефективността и ефикасността на системата на здравеопазването, има и измерването на получените резултати от нейната дейност. Ценов принос в това отношение представлява Индексът на европейския здравен потребител (European Health Consumer Index - ЕНСИ), поради което се представят същността и методиката за определянето му.

Прави се подробен анализ на стойността и динамиката на разходите за здравеопазване в България, както и на ЕНСИ за периода 2012-2017 г. На база на получените при анализа резултати се формулират основни изводи.

В заключение се обобщава, че непрекъснатото повишаване на качеството на здравеопазването е основна цел на всяка здравна система. Същевременно при реализацията на тази цел следва да се спазват и изисквания, свързани с постигане на определени целеви нива на ефективност и ефикасност на разходите за здравеопазване, или, което е същото, при дадено възможно равнище на ресурсите, отделени за здравеопазване, достигане до възможно най-високо качество на здравеопазването. Колкото по-висока е степента, в която тази цел е реализирана, толкова системата на здравеопазване е по-ефективна. Системата на здравеопазване следва да се развива по начин, който да позволява тя да осигурява удовлетворяване на новите потребности и да води до подобряване на здравния статус на населението. Като основополагащи за здравната система следва да се поставят критериите за ефективност, ефикасност, свобода на избора и грижа за пациента.

СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА КАЧЕСТВОТО НА ЗДРАВНИТЕ УСЛУГИ В БЪЛГАРИЯ

Димитрова, Р. Сравнителен анализ на качеството на здравните услуги в България. Eastern Academic Journal, Issue 2, pp. 1-12, July, 2018, ISSN: 2367–738, референтен списък НАЦИД

РЕЗЮМЕ

Темата на разработката е породена от факта, че немалко бъдещи предизвикателства, произтичащи от демографската ситуация, ускорените социални промени, недостатъчната ефективност на здравната система и т. н. поставят в риск устойчивата работа на системата на здравеопазване в България. В синтезиран вид основните проблеми на системата на здравеопазване в нашата страна се свеждат до: несъвместимост на интересите на осигурените лица, осигурителите и доставчиците на здравни услуги; неудовлетвореност на потребителите на медицински услуги; дефицит на публичен финансов ресурс; недостатъчен управленски капацитет и неефективна здравна инфраструктура; значителен неформален сектор, който е трудно и скъпо да бъде обхванат; ограничена конкуренция и слаби регулации, които водят до увеличение на разходите, без необходимото подобряване на здравните услуги; невъзможност на пациентите да участват активно при вземане на решенията за разпределение на ресурсите, както и при определяне на изискванията към качеството на здравната услуга; спад в качеството на здравното обслужване, въпреки високата квалификация на лекарския персонал; високи нива на нерегламентираните плащания; липса на адекватна лекарствена политика, водеща до сериозни проблеми в лечението на социално-значими заболявания.

Същевременно се констатира, че според редица изследвания и анализи потребителите на здравни услуги в България не са удовлетворени от качеството и достъпността на тези услуги. В този контекст целта на разработката е да се направи сравнителен анализ на равнището и динамиката на качеството на здравните услуги в България, измерено чрез прилагане на Индекса на европейския здравен потребител (ЕНСИ). Възприема се становището, че извършването на качествени сравнения в сферата на здравеопазването е реална ситуация, от която всеки печели: потребителят, който ще по-добра база за информиран избор и действие; правителствата, други институционални субекти и доставчиците, които съсредоточавайки се върху удовлетворението на потребителите и качеството на резултатите могат да подкрепят промяна в здравната област; за медиите ЕНСИ и рангът на отделните държави предлага ясни и конкретни факти. Освен това индексът разкрива и потенциала за подобрене в качеството на здравните услуги. С оглед на това ЕНСИ е проектиран по начин, по който да се превърне във важна система за сравнение, която да подпомага интерактивната оценка и усъвършенстване на. Целта на ЕНСИ е, в рамките на определени най-важни подобласти за оценка, чрез подбиране и комбиниране на ограничен брой релевантни индикатори за всяка подобласт, да се формира адекватна представа за начина, по който потребителите на здравни услуги се обслужват от системите на здравеопазване в съответните страни и да се даде точна оценка на качеството на предоставяните здравни услуги.

Прави се задълбочен анализ на стойността и динамиката на ЕНСІ общо и по отделните му подобласти за периода 2012-2017 г. В сравнителен план се съпоставят резултатите на България с тези на лидерите в подреждането, както и със средните стойности за всички включени при определянето на индекса страни.

На основа на получените при анализа резултати се правят следните изводи:

1. За целия период 2012-2017 г., според стойностите на ЕНСІ, България е много назад в подреждането на включените в изследването държави, като през 2012 г. и 2017 г. е на предпоследно място, а през 2016 г. е на 33-та позиция от общо 35 държави.
2. По подобласт „Права и информираност на пациентите” България заема твърде незавидни позиции за целия период, с изключение на 2013 г., а през 2015 г. дори заема последна позиция.
3. В сравнение с останалите подобласти България има най-преден ранг по подобласт „Достъпност (време за изчакване за лечение)”, като през достига до 9-то място, а през 2017 г. до 15-то.
4. По подобласт „Резултати ” оценките на България са твърде ниски, като изоставането след водещите страни и спрямо средната оценка на всички включени в проучването, е значително, а заеманите позиции отново са в края на класирането.
5. За целия период България бележи най-слаби резултати по подобласт „Диапазон и обхват на предоставяните услуги”. Тук разликата между оценките на страната и тези на лидерите и средната оценка е най-голяма. В две от годините на периода България е на последно място, а в останалите - на предпоследно.
6. И по подобласт „Превенция” регистрираните стойности отреждат на страната твърде незавидни позиции във всяка от годините на периода, а изоставането спрямо челните държави и средната оценка са значителни.
7. По подобласт „Фармацевтични продукти” оценките на България също са сред слабите, разликите в сравнение с лидерите и средния резултат за всички държави са съществени, поради което нашата страна заема места в последната част на класирането.
8. За периода 2012-2017 г. за България не се установява позитивен процес на повишаване както на стойностите на ЕНСІ, така и на оценките по отделните подобласти.

В заключение се обобщава, че във всяка страна системата на здравеопазване и нейното оптимално функциониране имат изключително голямо значение за създаване на необходимите условия и предпоставки за постигане на висок здравен статус на всеки човек и за поддържане на здравето на населението. Същевременно в съвременния свят потребностите, изискванията и очакванията на обществото и на отделните граждани към качеството и достъпността на здравните услуги, се променят много бързо както по отношение на техните характеристики, така и във времето. Това поставя като стратегическа главна цел на всяка здравна система осигуряването на непрекъснато повишаване на качеството на здравеопазването, респ. на качеството и достъпността на предоставяните от системата здравни услуги. Поради това здравните системи се проявяват и като обекти и като субекти на постоянно развитие и усъвършенстване. Естествена цел на промените в тези

системи е да се постигне висококачествено и ефективно здравеопазване на населението, което да е устойчиво във времето със спазване на принципите за ефективност, ефикасност, свобода на избора и грижа за пациента.

STAFFING OF ENTERPRISES IN THE IT-SECTOR IN BULGARIA

Dimitrova, R. Staffing of enterprises in the IT-sector in Bulgaria. *European Journal of Service Management*, Vol. 22, 2/2017, pp 13-19, ISSN 2450-8535 (1640-6818, 1898-0511)

РЕЗЮМЕ

Разработката е посветена на проблема, свързан с кадровата осигуреност на предприятията в сектора на информационните технологии в България. Посочва се, че устойчиво и ефективно развитие на предприятията в ИТ- сектора е възможно само, ако те разполагат с достатъчни по количество и с необходимото ниво на знания, умения и компетенции човешки ресурси. В този контекст целта на статията е да се направи проучване, анализ и оценка на проблема за кадровата осигуреност на предприятията в сектора на информационните технологии в България.

Прави се синтезиран анализ на развитието на отрасъла и се констатира, че динамичното развитие на пазара на стоки и услуги в сектора на ИТ води и до съществени трансформации на пазара на труда в отрасъла. Редица проучвания и анализи показват, че при бързото развитие на ИТ- индустрията, пазарът на труда в сектора се характеризира със сериозен дефицит на квалифицирани специалисти както в количествено, така и в качествено отношение, като това е устойчива тенденция. Проблемите, свързани с кадровата осигуреност на ИТ- индустрията, в много висока степен ограничават обективно съществуващите възможности и перспективите за развитие на сектора.

Представят се резултатите от собствено емпирично проучване, посветено на проблемите на управлението на човешките ресурси и на кадровата осигуреност в ИТ- отрасъла. От направения анализ на резултатите от изследването се констатира някои основни проблеми свързани с кадровата осигуреност в ИТ- сектора и се правят препоръки за тяхното преодоляване.

COMPETENCE MODELS IN THE INFORMATION TECHNOLOGIES SECTOR

Dimitrova, R., R. Vladov. Competence models in the information technologies sector. *Economic Processes Management: International Scientific E-Journal*, 2018, № 1, ISSN 2311-6293

РЕЗЮМЕ

Разработването на статията е породено от проблема, свързан с формирането на оптимално функционираща система от човешки ресурси в ИТ сектора,

придобиващ голямо научно-приложно значение, особено в настоящите условия на бурно развитие на информационните технологии и изостряща се конкуренция. Възможен подход, който да определи политиката за човешките ресурси е този, поставящ в центъра на системата за управление на човешките ресурси сбора от компетенциите на служителите, отразяващи в най-пълна степен изискванията на бизнес стратегията на предприятието. Застъпва се становището, че управлението на компетенциите бързо се превръща в ключова стратегия по човешки ресурси. Изграждането на компетентностно-ориентирана система за управлението на ИТ-служителите, включва редица дейности, първата от които е разработването на компетентностни модели за сектора, предприятие или конкретна длъжност. Компетентностният модел създава рамка и структурира процесите на управление на представянето чрез система за въвеждане, измерване и развитие на компетенции, водещи до подобряване на организационните резултати и постигане на определените организационни цели. Той се състои от компетентностни профили, организирани в обща матрица по начин, по който съответстват на нуждите на организацията. Компетенциите и компетентностните профили са два от основните компоненти на компетентностния модел.

На база на прегледа на литературните източници се извеждат и обобщават характеристиките на компетенциите. Дефинира се компетентностния модел като основен, многофункционален и гъвкав инструмент за управление на персонала и се посочват принципите, гарантиращи полезността на компетентностните модели. Систематизират се компонентите на компетентностен модел и се анализира Европейската рамка за електронни компетенции (e-CF). Обосновава се, че прилагането на компетентностния подход в политиките и практиките за откриване, привличане, въвеждане в работата и задържане на необходимите професионалисти, допринася за развитието на конкурентните предимства на организацията и постигането на стратегическите ѝ цели и води до необходимост от управление на компетенциите в организацията. Управлението на компетенциите се разглежда като целенасочена дейност на ръководителите на всички управленски нива, която включва разработване на концепции, стратегии, кадрови политики, принципи и методи на управление, основани на точна оценка на съответствието на професионалните компетенции на служителите със стратегическите цели на организацията. Целта на управлението на компетенциите е мотивирането на човека да работи, реализирайки най-пълно и адекватно индивидуалните си професионални способности в рамките на организацията.

Извеждат се в систематизиран вид особеностите на управлението на човешките ресурси в ИТ- сектора. Посочват се основните дейности, касаещи изграждането на компетентностно-ориентирана система за управлението на ИТ-служителите. Определят се три групи компетенции, необходими за изграждане на компетентностен модел, приложим в ИТ- сектора. Прави се систематизирано описание на ключови за ИТ- сектора длъжности и изискуемите за всяка длъжност основни, специфични и управленски компетенции. Предлага се общ организационен каталог с компетенции за успешна реализация на специалистите в ИТ- сектора. Дава се определение и поведенчески индикатори на ключови компетенции за сектора на информационните технологии. Така представените наименования, определения и поведенчески индикатори за компетенциите не се

разглеждат като шаблон или матрица, по която фирмите от сектора на информационните технологии да изграждат компетентностните си модели. Винаги трябва да се следва принципът за съответствие на модела с избраната бизнес стратегия, което води до повишаване на уникалността на организацията и подобрява конкурентоспособността на предприятието. Поведенческите индикатори от една страна, отразяват фирмената култура, а от друга я изграждат, тъй като се явяват стандарт, който да бъде възприет от всички служители във фирмата. Подчертава се, че мениджмънтът трябва да изгражда, интегрира и преконфигурира избрания модел спрямо бързо променящата се външна среда и състоянието на организацията.

В заключение се обобщава, че компетентностните модели могат да помогнат на мениджърите и специалистите по човешки ресурси от ИТ- сектора да повишат качеството и потенциала на служителите си, да подобрят ефективността от използването на човешките ресурси и, вследствие на това, да допринесат за повишаване на конкурентоспособността на организациите в условията на хипердинамичната външна среда.

PROBLEMS OF RECRUITMENT AND SELECTION OF HUMAN RESOURCES IN THE INFORMATION TECHNOLOGY SECTOR IN BULGARIA

Dimitrova, R. Problems of recruitment and selection of human resources in the information technology sector in Bulgaria. Problems of the development of modern science: theory and practice, Collection of scientific articles, Cartero Publishing House, Madrid, Spain, 2018, pp 142-149, ISBN 978-84-854922-0-9

РЕЗЮМЕ

Причината за разработването на статията се корени във факта, че редица проучвания и анализи еднозначно доказват, че най-големият проблем и същевременно лимитиращ фактор за ускорено развитие на ИТ- сектора в България е недостигът на човешки ресурси с необходимото достатъчно равнище на адекватни знания, умения и компетенции. В този контекст целта на изследването е да се направи проучване, анализ и оценка на проблемите, свързани с набирането и подбора на човешки ресурси за предприятията от сектора на информационните технологии (ИТ) в България. С оглед на постигането на целта на разработката е реализирано анкетно проучване в предприятията от ИТ- сектора в страната.

Обосновава се, че изключително важен елемент на процеса на вземане на управленски решения, свързани с човешките ресурси е да бъдат идентифицирани и, количествено и качествено оценени, съществуващите проблеми.

Посочва се, че набирането и подборът на кадри са основен и ключов елемент от системата за управление на човешките ресурси изобщо и в частност в ИТ- сектора. Представят се резултатите от проведеното анкетно проучване. Прави се анализ и оценка на тези резултати. Въз основа на това се дефинират основните проблеми, свързани с набирането и подбора на човешки ресурси за предприятията от сектора на информационните технологии (ИТ) в България. Заклучава се, че тези проблеми са сериозни, задълбочават се във времето и не е налице перспектива за

тяхното преодоляване в близка перспектива. Това налага на ръководителите на предприятия в отрасъла да търсят адекватни решения на тежките, произтичащи от създалата се фактическа ситуация на трудовия пазар проблеми, свързани с управлението на човешките ресурси в сектора, вкл. с набирането и подбора на кадри.

АСПЕКТИ НА ПРИЛАГАНЕ НА ОРГАНИЗАЦИОННОТО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО В УПРАВЛЕНИЕТО

Димитрова, Р. Аспекти на прилагане на организационното предприемачество в управлението. Пирински книжовни листи, Година X, 2019 г., Брой X, с. 26-37, ISSN: 1312 –6911, референтен списък НАЦИД

РЕЗЮМЕ

Статията се фокусира върху основните аспекти на прилагането на организационното предприемачество в управлението. Обосновава се, че в съвременните условия на глобализация на икономиката развитието на предприемачеството и на организациите е изправено пред нови проблеми и трудности. Появява се обективна необходимост от прилагане на иновативни методи за функциониране на организацията, позволяващи постигане и поддържане на устойчива конкурентна позиция на пазара. Компаниите разработват и прилагат различни иновационни подходи и инструменти за развитие и усъвършенстване на дейността си, чиято крайна цел е повишаване на конкурентоспособността. Една възможност в това отношение е т. нар. организационно предприемачество, свързано с развиването на иновативни предприемачески нагласи на служителите, позволяващи разгръщане на техния потенциал за вземане и реализиране на творчески решения. В този контекст целта на разработката е да изследват някои основни аспекти на прилагане на организационното предприемачество в управлението на организациите.

На основа на преглед на научната литература се възприемат определения за същността на предприемачеството, предприемаческата дейност и нейните видове, предприемаческата ориентация, предприемаческо поведение. Поставят се на разглеждане избрани детерминанти на организационното предприемачество както и връзката му с организационната култура и предприемаческите дейности в контекста на ролята на предприемача. Установява се, че развитието на предприемаческите нагласи е силно повлияно от стила на управление и работната атмосфера. Посочва се, че в литературата се застъпва и идеята, че предприемачеството не винаги е тясно свързано с вродените качества, а може да се развие и в образователния процес. Настоящият подход към преподаването на предприемачество се фокусира върху създаването на условия, благоприятстващи развитието на предприемаческите компетенции и ефективността на предприемаческото образование.

Следващ момент в разработката е влиянието на организационното предприемачество върху ефективността и конкурентоспособността на

организацията. Констатира се, че изследванията, проведени през последните десетилетия, дават редица доказателства за положителната корелация между тези променливи.

В заключение се прави изводът, че предприемачеството е уникална характеристика на хората, резултатът от което е възможността за постигане на икономическа стабилност. Поради това предприемаческите нагласи трябва да се развиват както сред персонала на всички нива на организацията, така и във всички организации, независимо от характера на техния бизнес. Прилагането на предприемачеството в управлението е алтернативен подход за организациите, които искат да повишат ефективността на своите дейности. Подходящо решение за постигането на тази цел е организациите да се ангажират със създаване и развитие на предприемаческо поведение на техните служители. Организацията може да изгражда и поддържа конкурентни предимства на даден пазар използвайки оптимално потенциала и активността на човешките ресурси, с които разполага.

СЪСТОЯНИЕ НА ОБРАЗОВАНИЕТО И ОБУЧЕНИЕТО НА ВЪЗРАСТНИ В БЪЛГАРИЯ

Димитрова, Р. Състояние на образованието и обучението на възрастни в България. Годишник на Колеж по туризъм – Благоевград, Том 1/2022, с. 18-32, ISSN 2815-407X (Print) мека подвързия, ISSN 2815-4169 (Online) PDF, референтен списък НАЦИД

РЕЗЮМЕ

Интересът към проблема, поставен на изследване в статията се поражда от факта, че работната сила на всяка страна е един от най-важните ресурси, които тя притежава и поради това качеството на работната сила следва да присъства като основен компонент, както в плановете за икономическо развитие на страната, така и в политиката ѝ по отношение на образованието и обучението на възрастни. За да бъде проспериращо едно предприятие, то се нуждае не само от организационни структури, техники, технологии и нови концепции. Основен фактор за неговия успех е наличието на адекватните като образование, квалификация и компетентности човешки ресурси и ефективното им управление. Ключовата сила за постигане на поставените пред предприятието цели са качествата на хората и техния принос в реализацията на тези цели. В този смисъл обучението и развитието на работниците и служителите е основна функция на управлението на човешките ресурси, състояща се не само от обучение и развитие, но и от индивидуални планове за кариерно развитие, развитие на организацията и управление и оценка на изпълнението. Работодателите разработват своята политика и планове за професионално развитие и квалификация, т. е. за инвестиции в човешкия капитал, който са наели и използват, ръководейки се от идеята, че това е както в интерес на фирмата, така и на отделните работници и служители. Бързо променящите се задължения, функции и техники на работа налагат системно придобиване на специфични практически знания и умения за ефективно изпълнение на професионалните задължения. По този начин обективно възниква и се развива идеята за „самообучаващата се организация” на основата на постоянно обучение, а

концепцията за Учене през целия живот се превръща в основа на цялостната политика на ЕС в сферата на образованието и обучението и в частност на образованието и обучението на възрастни. В този контекст целта на разработката е да се изследват, в рамките на концепцията за Учене през целия живот, основни показатели, характеризиращи образованието и обучението на възрастни в България за периода 2012 -2021 г.

Установява се, че в Стратегическата рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021-2030) ученето през целия живот се определя като приоритетна област осем за развитието на образованието и обучението до 2030 г., като са поставени две цели:

- разширяване на възможностите за учене през целия живот;
- осигуряване на условия за насърчаване на ученето през целия живот;

Поставят се конкретни количествени индикатори за полза/резултат по отношение на приоритетна област осем Учене през целия живот.

Прави се анализ на състоянието и развитието на образованието и обучението на възрастни в България за периода 2012-2021 г.

Въз основа на резултатите от направеното в разработката научно изследване се правят обобщени изводи. Анализът и изследването на отделните аспекти и характеристики на процесите, свързани с образованието и обучението на възрастни в България показват, че страната бележи много негативни резултати, вкл. и в сравнение със страните от ЕС по всеки от показателите. Не се констатира положителни промени в рамките на целия период 2012-2021 г. Това налага коренна промяна на политиките, дейностите и мерките за развитие на образованието и обучението на възрастни в България, като се реализират на практика заложените стратегически приоритети.

СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИ ПОЛИТИКИ В СФЕРАТА НА ОБРАЗОВАНИЕТО

Димитрова, Р., Д. Банкова. Социално-икономически политики в сферата на образованието. Пирински книжовни листи, 2022, Година XIII, Брой XIII, с. 19-24, ISSN 1312–6911 (Print) мека подвързия, ISSN 2815-4541 (Online) PDF, референтен списък НАЦИД

РЕЗЮМЕ

Основание за разработване на проблема, поставен във фокуса на статията дава констатацията, че с промените настъпили в първото десетилетие на XXI век, с оглед членството на България в Европейския съюз, управлението на процесите на обучение е от изключителна значимост за неговото качество. Мениджмънтът на този процес придобива все по-голямо значение с навлизането на новите образователни и информационни технологии. От съществено значение в този процес са индивидуалните особености и способности на учениците, адаптиране на същите към училищната среда с цел усвояване на максимален обем от знания и утвърждаване на умение за бъдеща реализация. Констатира се, че със Закона за предучилищното и училищното образование компетентностният подход се въвежда като водещ в сферата на средното образование. Посочва се, че целта на повечето

Национални програми и проекти в образованието е да се повиши качеството на образованието, да се подобри материално-техническата база на образователните институции – детски градини, училища, както и да се насърчат различни политики за привличане и задържане в образователната система на учениците.

Прави се анализ на постигнатите резултати от реализирането на Националните програми с фокус на вниманието върху образователната среда и интеграцията на учениците.

В заключение се обобщава, че сферата на образованието е добре финансирана, което е предпоставка за качествено обучение и подготовка на учениците, които ще бъдат следващото поколение на пазара на труда, чиито средства от заплащани данъци ще се инвестират отново в образователната система. При оптимално разпределение и насочване към приоритетни дейности по всяка от действащите Национални програми може и се постига подобряване на образователната среда, създават се условия за по-добра адаптация и задържане на учениците в училищното образование.

DEVELOPMENT AND SUSTAINABILITY OF SPECIALIZED ACCOUNTING SOFTWARE PRODUCTS

Trencheva, M, M. Filipova, D. Stefanova-Bogdanska, R. Dimitrova, M. Bebeșelea. Development and sustainability of specialized accounting software products. *Annals of Spiru Haret University, Economic Series* Volume 14(23), Issue 4, 2023, ISSN: 2393-1795, ISSN-L: 2068-6900, pp 642-652

РЕЗЮМЕ

Бързият напредък на технологиите е проникнал в различни сектори на икономиката и областта на счетоводството не е изключение. Това проучване се задълбочава в развитието и устойчивостта на специализирани счетоводни софтуерни продукти, предоставяйки цялостен преглед на тяхното развитие, текущо състояние и бъдещи перспективи. Изследването подчертава критичната роля на такъв софтуер за повишаване на точността, ефективността и прозрачността във финансовото отчитане и процесите на вземане на решения. Началната част на изследването проследява историческото развитие на счетоводния софтуер, като подчертава прехода от ръчно счетоводство към автоматизирани решения. Той разглежда движещите сили зад тази трансформация, включително необходимостта от финансови данни в реално време, спазването на сложни регулаторни изисквания и стремежа към оперативна ефективност. Изследва се интегрирането на нововъзникващи технологии като облачни изчисления, изкуствен интелект и блокова верига в счетоводния софтуер, като оценява тяхното въздействие върху функционалността, сигурността и потребителското изживяване. Устойчивостта на специализираните счетоводни софтуерни продукти е разгледана обстойно, като се има предвид както тяхната икономическа жизнеспособност, така и въздействието върху околната среда. Проучването оценява бизнес моделите, възприети от доставчиците на софтуер, като изследва как балансират иновациите, удовлетвореността на клиентите и рентабилността. Изследването също така разглежда съображенията за околната среда при разработката и внедряването на

софтуер, като подчертава важността на зелените компютърни практики в индустрията на счетоводния софтуер.

Установява се, че интегрирането на нововъзникващи технологии в счетоводни софтуерни продукти не е просто тенденция, а необходима еволюция, за да се отговори на изискванията на съвременния бизнес, което наложи преминаването от традиционното автоматизирано счетоводство към цифрово счетоводство в облак. Облачните изчисления, AI, блоковата верига, възможностите за интеграция и фокусът върху потребителското изживяване оформят бъдещето на счетоводния софтуер, обещавайки повишена ефективност, точност и достъпност. В този технологичен пейзаж, перспективите за иновации и трансформация в счетоводния софтуер са безгранични, отваряйки нови пътища за ефективност, прозрачност и стратегическо финансово управление. Изкуственият интелект започва да играе решаваща роля в счетоводния софтуер, стимулирайки иновациите и трансформирайки практиките за финансово управление. Чрез автоматизиране на повтарящи се задачи, повишаване на точността, предоставяне на прогнозни прозрения и подпомагане на откриването на измами, AI дава възможност на бизнеса и финансовите специалисти да постигнат по-голяма ефективност и да вземат по-информирани решения. Тъй като AI технологията продължава да се развива, се очаква нейната интеграция в счетоводния софтуер да се задълбочи, като допълнително революционизира областта на счетоводството и отваря нови възможности за иновации и ефективност.

5. Публикации от участия в научни конференции

СЪСТОЯНИЕ И РАЗВИТИЕ НА ПОТЕНЦИАЛА ЗА ТРУДОВ РЕСУРС В СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ

Димитрова, Р. Състояние и развитие на потенциала за трудов ресурс в селските райони. Международна младежка научна конференция на тема „Предизвикателства пред аграрния бизнес и селските райони”, УНСС, София, 7-8 юни 2018 г., pp 141-146, Print-ISBN-13: 978-619-232-093-5

РЕЗЮМЕ

Разработването на темата е провокирано от съществените фундаментални промени в световната икономика, водещи до изменение в състоянието, развитието, актуалните проблеми и бъдещите предизвикателства, свързани със състоянието и развитието на трудовите ресурси в конкретни териториални граници. Възможностите за свободно движение на хора, особено в рамките на ЕС, създават предпоставки за задълбочаване на различията в заетостта, доходите и качеството на живот между градските и селски райони, от една страна, а от друга променят техния потенциал и възможности за адаптиране към промените на средата.

Подчертава се, че заедно с това България се намира в изключително тежка демографската ситуация, чието начало се проследява от средата на миналия век, а последиците ѝ продължават да формират структурната и количествена рамка на населението у нас. Фундаменталните изменения в демографската структура на

населението поставят сериозни предизвикателства на трудовия пазар по отношение на качеството и състава на работната сила. Това с особена сила се отнася за неурбанизираните територии. Основно това се дължи на трудната адаптация на работната сила в малките населени места към непрекъснато променящите се изисквания на трудовия пазар, което от своя страна предизвиква разгръщане на процесите по установяване на трайни различия в потенциала за трудов ресурс на различните райони, области, градове и села.

В този контекст целта на разработката е да се направи анализ и оценка на числеността и динамиката на населението като първостепенен фактор, определящ потенциала за трудов ресурс в селските райони на България. За постигане на целта в разработката се използват литературни източници, статистически данни и анализи за периода 2000-2016 г.

Обосновава се, че тенденциите в развитието на населението в обособена географска територия, като основен източник на трудови ресурси, определят рамките и потенциала на трудовия пазар за района. Този потенциал зависи пряко от възрастовата, икономическа, социална, културна, етническа, образователна и квалификационна структура на населението.

Прави се анализ, по система от показатели, на населението като базисен фактор, определящ размера на трудовите ресурси в определени териториални граници.

Въз основа на получените при анализа данни се правят обобщени изводи. В заключение се посочва, че демографските процеси в нашата страна, чиято отрицателна насоченост е постоянна тенденция от десетилетия насам, променят структурата на населението и водят до забавени темпове на възпроизводство. Това изправя трудовия пазар в България пред предизвикателството на намаляващ дял на населението в трудоспособна възраст, наред с повишаване на броя на възрастните лица. С най-голяма острота стои този проблем в селските райони. Задълбочаващите се диспропорции в демографското развитие в урбанизираните и неурбанизирани райони на страната, поставят последните в изоставаща позиция. Диференциацията между отделните градовете и селата води до обособяване на териториална, социално-икономическа, научна техническа и ресурсна концентрация от една страна и периферия от друга. При настоящата численост, възрастова структура и местоживее на населението, преодоляването на териториалните различия във възпроизводствения потенциал на населението в селата на базата на саморегулиране е невъзможно. За противодействие на очертаните тенденции трябва да се търси широк обхват от мерки, поради многообразието на факторите, предизвикващи негативното развитие в демографията на селата в България.

COMPETITION ASSESSMENT OF THE PHARMACEUTICAL MARKET IN BULGARIA

Dimitrova, R. Competition assessment of the pharmaceutical market in Bulgaria. 87th International Scientific Conference on Economic and Social Development – "Economics, Management, Finance and Banking", Svishtov, 28-30 September, 2022, pp 41-49, ISSN 1849-7535

РЕЗЮМЕ

Интересът към проблема, поставен във фокуса на изследването се провокира от факта, че фармацевтичната индустрия е един от устойчиво развиващите се глобални икономически сектори. Научните изследвания, иновациите и инвестициите в нови продукти и технологии имат изключително голямо значение за растежа на фармацевтичния бизнес. Потреблението на лекарствени продукти непрекъснато нараства. Фармацевтичната индустрия в България има структуроопределяща роля за националната икономика. За целия период след 1989 г. тя е един от рентабилните и устойчиво развиващи се сектори на икономиката на България. Освен голямото значение на фармацевтичния сектор в чисто икономически аспект, неговото състояние и развитие имат и силно социално измерение и влияние върху системата на здравеопазването и здравето на населението. Ето защо важно значение придобиват въпросите, свързани с анализа и оценката на ситуацията и на конкуренцията на фармацевтичния пазар в България. В този контекст основната цел на статията е да се направи анализ и оценка на конкуренцията на този пазар.

Извеждат се основни характеристики на фармацевтичната индустрия в България. Установява се, че българската фармацевтична индустрия е генерична и съсредоточена към задоволяване на местния пазар и пазарите на бившите съветски републики, арабските страни и страните от Близкия изток. Фармацевтичният сектор е един от най-силно регулираните и е направляван основно от изследователската и развойната дейност.

Вземайки предвид горепосоченото, важно значение придобиват въпросите, свързани с изучаването на анализа на ситуацията и оценката на интензивността на конкуренцията и на степента на монополизация на фармацевтичния пазар в България. За целта се прилагат показателите индекс на Herfindal-Hirschmann и коефициент на Rosenblatt (Hall-Tideman). Стойностите на двата показателя се изчисляват за периода 2010-2021 г.

Въз основа на получените при анализа резултати се правят някои обобщени изводи:

1. Фармацевтичната индустрия в България се развива устойчиво и бележи увеличаване на производството и продажбите за целия период след 1989 г.
2. Степента на концентрация на фармацевтичния пазар в България е умерена.
3. Конкуренцията на фармацевтичния пазар в България е интензивна.
4. Налице е намаляване на интензивността на конкуренцията и на степента на монополизация на фармацевтичния пазар в България за периода 2010-2014 г.

Обосновава се, че динамичните процеси на фармацевтичния пазар в България налагат обективната необходимост анализа и оценката на интензивността

на конкуренцията и на степента на монополизация на този пазар да продължат и занапред.

SOCIAL ENTERPRISES IN BULGARIA

Dimitrova, R., M. Filipova. Social enterprises in Bulgaria. 87th International Scientific Conference on Economic and Social Development – "Economics, Management, Finance and Banking", Svishtov, 28-30 September, 2022, pp 108-118, ISSN 1849-7535

РЕЗЮМЕ

Социалната икономика е част от икономиката, чиято основна цел е да подобри качеството на живот на уязвимите групи или изпълнението на социални мисии. В съвременния европейски контекст социалната икономика е утвърдена и неразделна част от социалната среда и мрежите за социална защита, която генерира и съчетава успешно икономическата доходност и социалната солидарност. Социалното предприемачество е различен вид икономическа дейност, която съчетава и балансира социални и икономически цели. Развитието на социалното предприемачество е една от основните цели на стратегията на ЕС за растеж „Европа 2020“, тъй като то трябва да допринесе за интелигентен и устойчив растеж и в същото време да намали бедността и социалното изключване. Социалното предприятие се различава значително както от традиционната бизнес организация, така и от благотворителните организации. Социалните предприятия съчетават своята идеална цел с дългосрочен бизнес модел. Създаването и функционирането на социалните предприятия води до редица важни икономически и социални ефекти. В този контекст основната цел на разработката е да се направи анализ и оценка на състоянието и развитието на социалните предприятия в България.

Извеждат се концепции, определения и основни характеристики, свързани със социалната икономика, социалното предприемачество и социалните предприятия.

Прави се анализ на ключови индикатори, касаещи социалните предприятия в България. Въз основа на извършен SWOT анализ се извеждат силни и слаби страни, възможности и заплахи за дейността на социалните предприятия.

Дефинират се конкретни препоръки за насърчаване на социалното предприемачество. Идентифицират се базисни принципи, които следва да се съблюдават при планиране и реализиране на конкретни мерки за насърчаване на социалното предприемачество.

1. Monographs

STATE, DEVELOPMENT AND COMPETITIVENESS OF TOURISM

Dimitrova, Rayna Boykova

State, development and competitiveness of tourism: [monograph] / Rayna Dimitrova

Blagoevgrad: University Publishing House "Neofit Rilski", 2016

255 pp.: with tables. ; 21 cm

ISBN - 978-954-00-0073-2

Bibliogr.: pp. 217-225

Co-authors: none

ABSTRACT

The new, ever-increasing requirements of the competitive struggle turn the problem of researching the state and development of tourism, as well as carrying out an objective and qualitative analysis and assessment of its competitiveness, into one of the most essential issues related to creating the prerequisites for sustainable growth and prosperity of the sector. That is why the analysis and assessment of the state, development and competitiveness of tourism is very important for providing the necessary information for developing and implementing adequate competitive strategies, for achieving competitive advantages and success in competition with competitors on the market.

The subject of research of the monograph is the state, development and competitiveness of the tourism sector in Bulgaria. The subject of research is the analysis and assessment of the state, development and competitiveness of the tourism sector in Bulgaria. The purpose of the development is to analyze and evaluate the state and development of tourism in Bulgaria, as well as the competitiveness of tourism enterprises in the South-West region and to formulate conclusions from the research.

To achieve the goal of the research, the following tasks are set:

1. Analysis and assessment of the state and forecasts for the development of tourism in the world.
2. Analysis and assessment of the state and development of tourism in Bulgaria.
3. Defining the competitive advantages and disadvantages of Bulgaria as a tourist destination.
4. Bringing out the main characteristics of the South-West region of Bulgaria in the context of the development of tourism.
5. Development of a methodological framework for empirical research on the competitiveness of tourist enterprises.
6. Approbation of the developed methodological framework for the purposes of the practical empirical study of the competitiveness of tourist enterprises in the South-Western region of Bulgaria.
7. Development of a competitive map of the tourist market of accommodation facilities in Bulgaria.

8. Formulation of main summary conclusions and contribution moments resulting from the results of the scientific research.

Main information sources are specialized literature on the subject of the research; databases of the National Statistical Institute, the Ministry of Economy and Energy, Eurostat, etc.; survey cards from a survey conducted by the author of managers of 157 tourist enterprises located on the territory of the South-West region of Bulgaria, covering the period 2013-2015.

The problems raised are considered in two chapters.

In the first chapter, based on an analytical review of literary sources and using a large volume of empirical information, a detailed analysis and assessment of the state and trends in the development of tourism is made.

It is justified that at the beginning of the 21st century, tourism gained more and more importance and became one of the structurally determining industries in the economy of a number of countries. The tourism industry occupies an important place in the world economy and in the situation of economic uncertainty is an important engine that continues to generate growth through the creation of new jobs, the development of infrastructure and the realization of income in the balance of payments.

Special emphasis is placed on the analysis and assessment of the state and development of tourism in Bulgaria. It is established that tourism is a priority branch of the Bulgarian economy, which forms a significant part of the gross domestic product of Bulgaria. At the same time, tourism is one of the most dynamically developing sectors of the country's economy. In recent years, since 2005, international tourism in Bulgaria has noted a stable trend of constant increase both in the number of foreign tourists who chose Bulgaria as a holiday destination, and in the income from international tourism in the current account of the balance of payments. The countries of the European Union continue to be the most important generating market for international tourism in Bulgaria. The registered growth rates of the tourist flow in Bulgaria in recent years are higher than the average for the sub-region of Central and Eastern Europe. In accordance with the forecasts of the WTO for the development of tourism, Bulgaria is expected to record an average annual growth of incoming tourism higher than the average for the sub-region. The analysis and assessment of the state and development of tourism in our country covers the period 2008-2015 and is implemented in the following main directions: number of foreign tourists who visited Bulgaria; revenues from international tourism in the current account of the balance of payments; relative share of tourism in the GDP structure; number of trips made by groups of persons formed by different characteristics; activity of the means of shelter and places of accommodation in general for the country, by statistical regions, with special attention paid to the South-West region; cost of tourist trips of Bulgarian citizens; main economic indicators for the "Hospitality and restaurant industry" sector. Based on the results obtained during the analysis, generalized assessments and conclusions are made. It is justified that in Bulgaria tourism is considered as one of the main tools for supporting regional and local development. The development of the tourism sector is important, both for improving the results and increasing the efficiency of the sector itself, but also, thanks to the catalytic and multiplier effect of tourism, and for the development of the related industrial and service sectors, increasing employment and improving the condition the labor market and the general economic situation in the country and in the regions, districts, individual

municipalities. This is especially important for peripheral areas where the potential and range of development opportunities is limited.

A general description is made and the competitive advantages and disadvantages of Bulgaria as a tourist destination are identified. It is established that tourism in Bulgaria faces serious structural weaknesses, which limits the socio-economic benefits of the development of the sector in a territorial aspect, and a significant part of the great tourist potential of all regions remains unused. Regardless of the fact that Bulgaria has the necessary resource base, the development of the tourism industry and its contribution to the national and regional economy cannot be sustained with the existing approach, which leads to significant environmental, social and economic risks.

The second chapter is devoted to an empirical study of the competitiveness of tourist enterprises in the South-Western region of Bulgaria. A general description of the South-West region is made in the context of the development of tourism. Based on an analytical review of literary sources, it is found that the development of tourism in each individual country and/or region will, in the future, take place in a highly changed competitive environment, characterized by intensifying and complicating competition between tourist enterprises and destinations on a national and international level. Some methods of analysis and assessment of the competitiveness of enterprises are presented, used in the analysis of organizational and competitive data and information, incl. in a time perspective, which form the methodological framework of the study. The proposed methodological framework is used to conduct an empirical study, including information gathering, data processing and, based on this, analysis and assessment of competitiveness, competitive potential, the impact of external factors on competitiveness and analysis of the sustainability of the competitiveness of tourist enterprises located on the territory of the South-West region of Bulgaria for the period 2013-2015. It is justified that the development of a competitive map of the tourist market of accommodation facilities is of great importance for the correct positioning of tourist enterprises, destinations and regions. With this in mind, a competitive map of this market is developed and the competitive position of the planning regions in the shelter market in the country is assessed. General conclusions are drawn based on the results obtained during the empirical research.

The Conclusion summarizes the results of the scientific research carried out in the monographic work. Based on this, and taking into account the set research goals and tasks, the main conclusions are formulated, the recommendations for the use of the obtained results are summarized and the directions for possible additional future research in the subject area of the monograph are outlined.

COMPETITIVE ANALYSIS OF THE TOURIST MARKET

Dimitrova, Rayna Boykova

Competitive analysis of the tourist market: [monograph] / Rayna Dimitrova

Blagoevgrad: University Publishing House "Neofit Rilski", 2017

138 pp.: with tables, diagr. ; 21 cm

ISBN - 978-954-00-0128-9

Bibliogr.: pp. 135-137

ABSTRACT

A number of scientific and expert studies show that one of the most serious competitive disadvantages of Bulgaria as a tourist destination is the extremely high degree of territorial concentration of the tourism sector. At the same time, the process of integration of the regions into the world economy is becoming more and more important, as a result of which they, from a localized territory for the realization of economic activities, become sellers of goods and services, i. e. relatively separate and equal economic market subjects participating in the competitive struggle of the tourist market. In this context, the competitive analysis of the regional aspects of the tourism market is becoming more and more important for providing the necessary information for developing and implementing adequate competitive strategies, for achieving competitive advantages and success in competition with market competitors.

The relevance and significance of the topic of the present study are determined by:

- the need for detailed knowledge and understanding of the competitive environment, which is constantly becoming more complicated due to the increasing quantity, complexity and speed of exchange of information flows related to the state and development of the tourist market;
- the importance of the competitive analysis of the tourist market for providing timely, qualitative and reliable information, which is the basis for searching for alternatives for the development of tourism, choosing satisfactory strategic solutions and developing adequate management strategies in the sector.
- the need to conduct empirical research dedicated to competitive analysis of the tourist market and its territorial concentration at the national, regional, district, etc. levels;
- the need, based on an analysis of the received empirical data and the resulting results, to objectively assess the regional aspects of the degree of monopolization and the intensity of competition in the tourist market;
- the need for objective assessment and reasonable forecasting of the competitive position of individual regions on the tourist market.

The object of study of the monograph is the tourist market of accommodation in Bulgaria.

The subject of research is the competitive analysis of the tourist market in our country at the national and regional level.

The purpose of the research is, by conducting a competitive analysis of the tourist market, to assess the degree of monopolization and the intensity of competition, as well

as to determine the competitive position of individual regions of the country in this market.

To achieve the goal of the research, the following tasks are set:

1. Clarifying the nature and purpose of competitive information.
2. Determination of the essence and importance of the competitive analysis and the stages and methodology for its implementation.
3. Justification of the relevance and significance of the competitive analysis of the tourist market at the national, regional, etc. level.
4. Analysis and assessment of the degree of monopolization and the intensity of competition in the tourist market
5. Development of a competitive map of the tourist market of accommodation facilities in Bulgaria.
6. Formulation of main summary conclusions and contribution points resulting from the results of the scientific research.

The main information sources of the monographic work are specialized literature on the subject of the study; databases of the National Statistical Institute, the Ministry of Economy and Energy, Eurostat, etc. for the period 2008-2016

The questions raised are dealt with in two chapters.

The first chapter explores the theoretical and methodological issues of competitive analysis. Based on an analytical review of the literary sources, the nature and importance of competitive information is substantiated. It is established that effective analysis is a mandatory prerequisite for the availability in organizations of sufficient volume and high quality competitive and strategic information. In turn, successful business and competitive analysis requires a deep understanding of environmental and industry conditions, as well as of the organization. It is based on positive experience, reliable data and information, correct selection and use of analytical methods and organizationally established competitive models and methods. It is argued that competitive analysis is an essential component of competitive environment research. Based on the opinions of established authors in this subject area, the main directions of competitive analysis are distinguished: analysis of the competitive structure of the industry; analysis of the intensity of competition and the degree of monopolization of the market; preparing a competitive map of the market; analysis of strategic groups of competitors in the market. Furthermore, it was found that the competitive analysis covers both the meso- and micro-level of the competitive environment. A review of the literary sources is made and a methodological framework for the implementation of each of these directions of the competitive analysis is justified and adopted, which is approved in the second chapter.

The second chapter is devoted to a competitive analysis of the tourist market in Bulgaria. Special attention is paid to substantiating the relevance and significance of this issue and, more specifically, to the development and implementation of an effective mechanism for carrying out a competitive analysis of the tourism market, of tourism enterprises, destinations and regions, their determining factors, the strengthening of existing ones and the acquisition of new competitive advantages and the possibilities of increasing their competitiveness. An analysis and assessment of the degree of monopolization and the intensity of competition in the tourist market for the period 2008-2016 is carried out. The results of the analysis and assessment of the intensity of competition and the degree of monopolization of the tourist market in Bulgaria are

presented and make summary judgments in this regard. A competitive map of the tourist market of accommodation facilities in Bulgaria for the period 2008-2016 is being developed and the competitive positions of each of the country's regions are determined. A comparison of the competitive positions held by them is made, in a dynamic order.

The Conclusion summarizes the results of the scientific research carried out in the monographic work. Based on this, and taking into account the set research goals and tasks, the main conclusions are formulated, the recommendations for the use of the obtained results are summarized and the directions for possible additional future research in the subject area of the monograph are outlined.

CONTINUING VOCATIONAL TRAINING - A FACTOR FOR THE DEVELOPMENT OF HUMAN POTENTIAL IN AN INNOVATIVE SOCIO- CULTURAL ENVIRONMENT

In: Development of human potential for an innovative socio-cultural environment / Maria Kicheva ... [etc.]
; under the general rule of Maria Kicheva, chapter in a collective monograph, pp. 67-73
Blagoevgrad: University Publishing House "Neofit Rilski", 2018
173 pp.: with tables, diagrams; 25 cm
ISBN 978-954-00-0180-7

ABSTRACT

The development was prompted by the fact that there are currently a wide range of questions related to human capital and adult education, namely: are there official bodies at the highest level to facilitate access to education and training for adults with missing or insufficient basic skills and/or low-skilled and unqualified; what opportunities exist for these learners; what means are used to facilitate the return of these adults to education and training; are there other measures taken to support these adult learners such as increasing awareness, access and support; how the existing provision is financed and what concrete aid is available to support the target groups.

In this context, the purpose of the study is to analyze continuing vocational training and human capital in Europe. An overview of the educational achievements as well as the skills and competences of the European adult population is given. Data from international surveys are used to achieve the goal. The following main questions are considered:

1. The educational achievements of the European adult population. It is stated that they are used as the main evaluation criterion for the available knowledge and skills in the economy by measuring the level of formal education of the adult population. Official data on the level of educational attainment of the elderly population (25-64) in Europe are analysed. It is found that there are significant differences between countries in terms of the proportion of the adult population without a secondary education. The data also show that young people are less affected by low educational attainment than the older population.

The educational profile of the immigrant population is another important aspect to consider. It is found that, on average for all EU member states, persons born outside the

country of residence (born abroad) have lower educational attainment (ie below secondary education) than the entire adult population.

2. The skills and competencies of the elderly population

It is emphasized that although the level of education is an important indicator of human capital in a society, in a number of cases it is not always sufficient and fully valid for measuring people's skills. Skills acquired in the education system may become obsolete if not maintained and supplemented, or conversely, low achievements from formal education may be augmented by a range of diverse skills and professional experiences acquired over the course of a person's life. Moreover, in different countries, the same level of education may be associated with different levels of qualification. Empirical data on the skill levels of the elderly population (16-65) are analyzed, adding a new perspective on the comparability of human capital across countries. It is concluded that adults with the same level of education have very different levels of basic skills across countries. This shows that there is no direct relationship between formal educational attainment and the level of skills possessed. However, there is a strong positive relationship between education and skills, as low levels of education increase the likelihood of having low levels of basic skills.

A special emphasis is placed on the study of the information and communication skills of adults, specifically problem-solving skills in a technological environment.

Based on the analysis of the data related to education and human capital in Europe, some basic conclusions are drawn regarding the educational level and skills of the European adult population.

POPULATION AND WORKFORCE WITHIN PARTICULAR TERRITORIAL BOUNDARIES

Dimitrova, R., M. Filipova. Population and Workforce within Particular Territorial Boundaries. In: Management - Tourism - Culture, Studies and Reflections on Tourism Management, Ignatianum University Press, Kraków, 2020, глава от колективна монография, pp 189-202, ISBN 978-83-7614-468-9

ABSTRACT

The development advocates the opinion that significant fundamental changes in the world economy lead to a change in the state, development, current problems and future challenges of the labor markets, incl. and related to the potential for labor resources in specific territorial boundaries. It is justified that along with the challenges on a global and regional scale, Bulgaria is also facing a number of significant internal structural problems. Such an extremely serious and constantly deepening problem is the demographic situation in our country. In addition to the challenge related to the constantly decreasing population, Bulgaria is also faced with the problem of extremely unstable proportions between the individual age groups, characterized by different acuteness in the individual regions of the country and by populated areas.

It is established that fundamental changes in the demographic structure of the population pose serious challenges to the labor market in terms of the quality and composition of the workforce. Urbanized areas, characterized by better demographic

indicators, place non-urbanized territories in a backward position in the field of labor market relations. This is mainly due to the difficult adaptation of the labor force in small settlements to the ever-changing requirements of the labor market, which in turn causes the deployment of the processes of establishing permanent differences in the potential for labor resources of the various regions, districts, municipalities.

In this context, the aim of the development is to investigate some theoretical-methodological issues of the population and the labor force in certain territorial boundaries, emphasizing the labor potential in a geographically defined territory and the optimal distribution of the labor force.

Based on the analytical review of the theoretical issues related to the population and the workforce in certain territorial boundaries, the following general conclusions are formulated:

- the human factor is a basic resource in any economic system. In a certain territorial area, the economic potential is largely determined by the number and structure of the population participating and capable of taking part in public production;
- in recent decades, we have witnessed significant and dynamic changes in the demographic structure of the population, which have an impact on labor resources;
- demographic studies, analyzes and forecasts are gaining increasing scientific and practical importance for revealing the potential for labor resources in certain territorial boundaries, as an extremely important factor of economic development and competitiveness;
- demography as a science and practice considers the population except in different time projections and in different geographical scales. As a spatial science, it collects, analyzes and provides data describing the population in certain temporal and territorial boundaries;
- the territorial distribution of the population represents the distribution of a statistical population of people by territorial characteristics (continent, country, region, district, settlement, etc.) at a certain moment;
- within certain specific territorial limits, incl. on the one hand, the reproduction of the population is a fundamental factor for the sustainability and development of the economy, society and the state as a whole;
- the reproduction of the population is the necessary basis for the reproduction of the labor force (the population of working age). It can be implemented within narrow and wide limits;
- labor resources are one of the factors necessary for the formation of the territorial production infrastructure;
- questions regarding the optimal territorial distribution of the population, and more specifically of its working part, have not found their solution at the current stage of development of social sciences.

The challenges regarding the formation and reproduction of the population and labor force within certain territorial boundaries are many. The development of regional differentiation suggests, in addition to the universal approach of demographic, socio-economic and regional policies aimed at individual social groups, to go further with the development and implementation of policies on "key" processes in places. This is the

way to improve the business climate, economic development, socio-cultural life, protection of natural resources, etc. in the individual administrative-territorial units, which in general will lead to the improvement of the living conditions of the population of Bulgaria.

SPECIFICITIES OF STRATEGIC DECISION-MAKING IN BUSINESS

Filipova, M., R. Dimitrova, M. Usheva. Specificities of strategic decision-making in business. In: Management - Tourism - Culture, Studies and Reflections on Tourism Management, Ignatianum University Press, Kraków, 2020, chapter of a collective monograph, pp. 175-188, ISBN 978-83-7614-468-9

ABSTRACT

In the development, the issue of the specifics of making strategic decisions in business is considered. It is stated that strategic decisions are complex decisions where there is a high level of uncertainty of the external environment. This is also the reason why the assessment of company performance and the corrective actions initiated is both the beginning and the end of the strategic decision-making process. Strategic decision-making problems are characterized by their complexity, they are often displaced, they are also vague, dynamically individualistic and require the achievement of a number of goals. As a result, there are high demands on the abilities of managers who make strategic decisions.

Based on an analytical review of literary sources, it is established that strategic decisions are made at the highest management level and have a long-term nature. They are related to the process of creating and implementing the enterprise's corporate strategy and refer to: formulating a strategic vision of the enterprise and outlining the directions of its business activity; defining the goals and transforming the company's strategic vision into separate results, the achievement of which the enterprise must direct its efforts; creating a strategy to achieve the desired results; implementation and implementation of the chosen strategy in an efficient and successful manner; evaluating the company's performance and taking actions to adjust, if necessary, the vision, long-term direction of activity, goals, strategy or its implementation from the point of view of accumulated experience, changing conditions, new ideas and opportunities. Although strategic decisions are related to the formation of a strategic vision, setting goals, drawing up the company strategy, the implementation of the strategic plan and its evaluation, these five tasks are not so clearly distinguished and separated from each other. There is an interaction and dependence between them.

Another emphasis in the development is the study of the duration and complexity of strategic decisions. The characteristics that distinguish strategic decisions from tactical and operational ones are derived. Three main problems are identified that management faces when making strategic decisions: the coordination of the interaction between the enterprise and the environment or external coordination. The difficulties associated with strategic planning originate from the uncertainty and aggressiveness of the environment in which modern organizations operate. That is why external coordination includes defining the goals and choosing the way to achieve them; the coordination of the

activities of individual members and groups in the enterprise, as well as the interaction between technology and people in the enterprise. This is internal coordination and it consists in the definition and control of the production process; the development of the structure or the framework, which means that the achievement of the organizational tasks can be created and coordinated. The formation of the organizational structure includes a set of activities: the distribution of decision-making opportunities and the selection of the correct form of coordination.

Main characteristics of strategic decisions are studied: complexity and incompleteness of information, on the basis of which managers making strategic decisions face; occurrence of conflicts in making strategic decisions; duration of the period to which the strategic decisions refer. Opinions in the literature on the stages of strategic decision-making are reviewed.

In conclusion, it is stated that many businesses today use a team of managers and employees to determine company strategy. Forming a team of people whose task is to solve complex and complex situations and make strategic decisions oriented towards the market and consumers is becoming a business necessity. And not only because strategic issues are too important and complex to be considered by a single manager, but rather because they are closely intertwined and permeate different functions and company departments, requiring the input of many experts specializing in different fields, as well as the cooperation of managers from different units of the enterprise to make decisions on key strategic actions.

HUMAN RESOURCE MANAGEMENT WITHIN THE CONTEXT OF INNOVATIONAL DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE

Dimitrova, R., A. Sotirova. Human resource management within the context of innovational development of the enterprise. In: Management - Tourism - Culture, Studies and Reflections on Tourism Management, Ignatianum University Press, Kraków, 2020, глава от колективна монография, pp 161-174, ISBN 978-83-7614-468-9

ABSTRACT

The development focuses on the thesis that the effective management of the organization's human resources is a major source of competitive advantage and is even the most important determining factor for the organization's long-term performance. For the production process of an innovative enterprise to be successful, it needs not only organizational structures, techniques, technologies and new concepts. A key factor in the success of the enterprise is the participation in the work of the right people and their effective management. It is pointed out that the study of innovation and human resource management in their interrelationship is essential for the development of the modern enterprise.

In the context of the innovative development of the enterprise, the human resources management as a system is defined, the main principles of the human resources management are derived, its main goal and the sub-goals resulting from it are defined.

The opinion is substantiated that the human resources management strategy can contribute to the realization of the enterprise's innovation strategy. The main management functions related to human resources are placed in the perspective of the innovative development of the enterprise.

Characteristics of modern approaches to the management of human resources and in general to the management of the enterprise are defined.

The opinion is advocated that the specificity of creative work and of the participants in the innovation process necessitates the use of specific management approaches and styles. The management of creative individuals must be tolerant and flexible in order to combine control over the performance of tasks with the provision of sufficient freedom to unfold their potential. The differences between innovative and routine processes imply the need for specific management, and, accordingly, for a specific type of manager, combining the qualities of a traditional manager and a scientist-researcher. Achieving the previously set innovative goals is possible if managers and managed work together, if management stimulates the creative environment by supporting conscious risk decisions, balanced and discreet control of the development of new ideas, systematic reassessment of work depending on the results obtained so far, changed conditions, available resources, etc. To manage human resources in the context of the innovative development of the enterprise means to influence them in such a way that

In the Conclusion, basic general conclusions are drawn regarding the nature, characteristics and peculiarities of human resource management in the context of innovation development.

COMPETITIVE STRATEGY AS A FACTOR FOR THE DEVELOPMENT OF THE COMPETITIVE POTENTIAL OF PHARMACEUTICAL ENTERPRISES

Timofeeva, S., R. Dimitrova. Competitive strategy as a factor for the development of the competitive potential of pharmaceutical enterprises. In: BUILDING COMPETITIVENESS: MICRO AND MACRO ASPECTS - Thematic collection of papers of international significance, Faculty of Economics, University of Niš, 2018, глава от колективна монография, pp 199-215, ISBN: 978-86-6139-159-0

ABSTRACT

The main goal of the development is to reveal the role of the competitive strategy as a factor in the development of the competitive potential of the pharmaceutical enterprises in Bulgaria. In order to achieve the goal formulated in this way, an analysis and comparison of the factors forming competitive advantages, the key factors of the competitiveness of pharmaceutical enterprises and the elements of their competitive potential have been carried out. On the basis of the above steps, the interrelationship between the factors determining the level of the economic categories of competitiveness, competitive advantages and competitive potential is expressed and their role in the construction of the competitive strategy is determined.

The main methods used in the development are: method of comparison, analysis and synthesis, content analysis. A factorial approach was applied in the analysis of the key economic categories in the development.

The main thesis of the research is that the company's competitive strategy can be considered as a major factor in the development of the competitive potential of pharmaceutical companies. The application of an adequate competitive strategy affects the development of the competitive potential of the enterprise, as well as contributes to increasing its competitiveness. There is a direct relationship and interdependence between the factors forming the company's competitive potential and those influencing the choice of its competitive strategy.

The methodology used in the development can find practical application in pharmaceutical companies by offering guidelines and recommendations in the construction of a competitive strategy.

The scientific novelty in the present study is the use of a factor approach in expressing the influence of the choice of competitive strategy on the increase of the competitive potential of pharmaceutical companies.

The importance of developing and implementing a correct competitive strategy based on available competitive advantages and real expectations from its implementation is justified. The essence of strategic competitiveness is defined, expressing the relationship between increasing competitiveness and building a strategy. It is argued that there is a close interrelation and dependence between competitive advantages and competitive strategies. The successful functioning and development of the enterprise in competitive markets requires it to have competitive advantages over its competitors. Therefore, competitive advantages are the basis for the formation and implementation of the company's competitive strategy. The factors on which the differences in the competitive strategies of the companies depend are identified. Opinions in the literature regarding types of competitive strategies are reviewed.

Different ways of achieving competitive advantage by companies are identified. The relationship between the factors of the organization's internal environment used in strategic analysis and the elements of competitive potential is presented. The elements of competitive potential are compared with the factors for building competitive advantage. The key factors affecting the competitiveness of pharmaceutical enterprises are determined. It is justified that the choice of an adequate competitive strategy is an important factor for the development of the company's competitive potential and for increasing its competitiveness.

The elements of the competitive potential of pharmaceutical enterprises are derived and the main groups of competitive advantages in the sector are established. Characteristics and specifics of the pharmaceutical industry are formulated. Key factors affecting the competitiveness of pharmaceutical companies in Bulgaria are identified.

An algorithm for developing the competitive potential of pharmaceutical enterprises is proposed.

In the Conclusion, generalized conclusions are drawn based on the obtained results and specific recommendations are made related to the development of an adequate competitive strategy of the companies from the pharmaceutical sector in Bulgaria.

2. Studies

CONTINUING VOCATIONAL TRAINING IN BULGARIA – MAIN ASPECTS AND CHARACTERISTICS

Dimitrova, R. Continuing vocational training in Bulgaria – main aspects and characteristics. *Strategii na Obrazovatelnata i Nauchnata Politika – Strategies for policy in science and education*, Number 2, 2023, pp 189-211, DOI10.53656/str2023-2-6-voc, ISSN 1314–8575 (Online), ISSN 1310–0270 (Print)

ABSTRACT

The modern economy has a number of characteristics, one of which is the highly dynamic structural changes in the labor market. As a result, enterprises and organizations are faced with serious current problems and future challenges related to access to the human resources they need with a level of knowledge, professional skills and competences adequate to the objective needs. This places as a strategic priority the formation, maintenance and development of human resources corresponding to the requirements and expectations of the business. Continuing professional education (CVT) is a major tool for realizing this priority. The main goal of the development is to examine the main aspects and characteristics of the CVT in Bulgaria for the period 2005-2020.

The first important issue to be considered in the development is related to the nature and importance of vocational education and training in the context of the concept of Lifelong Learning. Based on an analytical study of the scientific literature and numerous European and national strategic documents, it is established that the enormous socio-economic importance of CVT places the creation, maintenance and development of systems ensuring its accessibility and high quality in an important political priority for the EU countries and in particular for Bulgaria. Ultimately, the diverse processes of CVT lead to the realization of certain results, having dynamic quantitative, structural and qualitative characteristics, measured by various indicators. Vocational training is an important tool for solving one of the main problems of the labor market, namely the discrepancy between the real needs of this market for human resources with the necessary knowledge, practical skills and competences and the available ones. By conducting CVT, prerequisites are created for maintaining and sustainably increasing the quality of human resources, adequate to the changing requirements and expectations of the business. By creating opportunities to increase the quality of human resources, CVT becomes an indirect factor for economic growth, for the development of a knowledge-based economy and for increasing the social prosperity and well-being of societies and of each individual.

Next, an in-depth analysis of the quantitative parameters measuring the PPO processes and their dynamics in Bulgaria for the period 2005-2020 is made. As a result, several general conclusions are drawn:

- the enterprises that organize and conduct VET courses for their workers have a very low relative share in the total number of enterprises compared to the average level for the EU countries and to an even greater extent compared to the member states that have the best results. At the same time, for the entire period studied, the number and relative share of enterprises in Bulgaria providing training to their employees is increasing. A gradual change in the type of training was noted,

increasing the number and share of enterprises that organized internal VET courses. However, despite these positive processes, Bulgaria is still among the EU countries occupying the last three places in terms of the share of enterprises providing training;

- there are groups of economic activities that throughout the studied period occupy a leadership position in terms of the relative share of enterprises providing training, as well as those that consistently occupy the last places. In a dynamic order, a positive process of increasing the share of training enterprises in the individual groups of economic activities was observed;
- for the entire period, the highest share of enterprises providing training with more than 250 employees, and the lowest for those with 10-49 employees. A positive change is noted, related to the increase in the share of enterprises providing training with the smallest and average number of employees. At the same time, and in this respect, Bulgaria lags far behind the average values for the EU and the leading countries in it;
- a very significant difference was found between the share of enterprises that organized trainings from the public sector and those from the private sector. Within the period, private enterprises not only have a significantly lower share, but there is also a negative process of accelerated growth of the difference between the two sectors;
- enterprises apply different forms of training, and the share of these forms changes in different directions and in different amounts;
- the total number of participants in vocational training courses, the number of female and male participants steadily increased for the period 2005-2015. A very significant difference in the number and relative share of participants in vocational training courses was found, in favor of men. This puts women at a disadvantage in terms of opportunities to increase their knowledge, skills, competences and qualifications, and therefore their prospects for professional and career development;
- training costs incurred by businesses increased in 2015 and reached their lowest value in 2020, when costs were the lowest within the studied period, which can be explained by the COVID-19 restrictions.

From all the conclusions in the study, the generalization is made that in terms of CVT, Bulgaria occupies an unenviable position within the EU. According to the indicators that measure progress, it is not significant enough, and the process of positive changes is too slow. Most measures aimed at changing this negative situation require sustainability in their implementation and would give the expected favorable results in a relatively long-term perspective. The implementation of quality CVT is achievable through active and responsible involvement in the process of all interested parties - employers, workers and employees and state institutional entities.

STATE AND DEVELOPMENT OF THE RESORTS

Dimitrova, R. State and development of the resorts: [study]
Blagoevgrad: University Publishing House "Neofit Rilski", 2018, 69 p.: with tables, diagrams; 21 cm
ISBN 978-954-00-0169-2

ABSTRACT

The choice of the topic of the scientific study is determined by the fact that tourism in Bulgaria is defined as one of the leading and structure-determining branches of the national economy and as a stable factor contributing to its development. It is indicated that the country offers good conditions for accommodation and renewed infrastructure, but also with reconstruction in many of the resort complexes. A significant part of the country's shelter facilities are built and function in the resort complexes. They provide accommodation for a very high proportion of Bulgarian and foreign tourists who visit Bulgaria, especially those who practice traditional sea summer and winter ski tourism. The relevance and significance of the research topic are determined by:

- the need to conduct empirical studies dedicated to the analysis and evaluation of the activity of the resort complexes in Bulgaria;
- the need to make and implement management decisions creating conditions for sustainable and effective development of the country's resort complexes.

The object of research is the state and development of the resort complexes in Bulgaria.

The subject of research is the analysis and assessment of the state and development of resort complexes in the country.

The purpose of the development is to analyze and evaluate the state and development of the resort complexes in Bulgaria and to formulate conclusions from the research.

Approaches used in the research are the dialectical, the systemic and the abstract-logical approach.

Concrete manifestations of the methodological basis are the application of the methods of analysis, synthesis, induction and deduction, comparison, grouping; the graphical method; statistical methods.

The main information sources of the study are databases of NSI, MIE, MT, etc. for the period 2008-2016.

Proceeding from the fundamental importance for the activity and development of the resort complexes of the condition and use of the accommodations in the studios, an analysis of the activity of the accommodations in the resort complexes is made, incl. and in a dynamic order, according to a broad system of indicators for its measurement and evaluation.

The Conclusion defines the main conclusions of the scientific research carried out in the development and outlines directions for additional future research in its subject area.

COMPETITION INTENSITY AND COMPETITIVE POSITIONS OF RESORTS

Dimitrova, R. Competition intensity and competitive positions of resorts: [study]
Blagoevgrad: University Publishing House "Neofit Rilski", 2018
71 p.: with tables, diagr. ; 21 cm
ISBN 978-954-00-0168-5

ABSTRACT

The focus of the study in the studios is the analysis and assessment of the degree of concentration and the intensity of competition in the tourist market of the means of shelter in the resort complexes in Bulgaria, as well as the development of competitive maps of this market.

The relevance and significance of the research topic are determined by:

- the importance of the competitive analysis of the tourist market of means of shelter in the resort complexes to provide reliable competitive information, based on which to make adequate management decisions aimed at their effective development;
- the need to conduct empirical research dedicated to the analysis of the degree of concentration and the intensity of competition in the tourist market of means of shelter in the resort complexes in Bulgaria;
- the need, based on an analysis of the received empirical data and the resulting results, to objectively assess the degree of monopolization and the intensity of competition in the tourist market of accommodation facilities in the resort complexes in Bulgaria;
- the need for objective assessment and reasonable forecasting of the competitive position of individual resort complexes on the tourist market.

The object of research in the scientific work is the tourist market of means of shelter in the resort complexes in Bulgaria.

The subject of research is the degree of monopolization and the intensity of competition in the tourist market of accommodation facilities in the resort complexes in Bulgaria and the competitive positions of each resort complex in this market.

The aim of the present study is to conduct an empirical study dedicated to the analysis and assessment of the degree of monopolization and the intensity of competition in the tourist market of accommodation facilities in the resort complexes in Bulgaria, as well as to determine the competitive position of the individual resort complexes of this market.

To achieve the goal of the research, the following tasks are set:

1. Justification of the methodological framework of the empirical research.
2. Analysis and assessment of the degree of monopolization and the intensity of competition in the tourist market of accommodation facilities in resort complexes in Bulgaria
3. Development of a competitive map of the tourist market of means of accommodation for resort complexes in Bulgaria.

The main information sources of the present work are specialized literature on the subject of the study and databases of the National Statistical Institute for the period 2008-2016.

In the first paragraph, the methodological framework of the empirical study is justified. For the analysis and assessment of the degree of monopolization and the intensity of the tourist market of means of shelter in resort complexes, the indicators are perceived and used: coefficient of market concentration; Herfindahl – Hirschman's Index; Relative Concentration Coefficient; Rosenblatt's (Hall-Tideman) Coefficient. A methodical approach to developing a competitive map of the market for shelter in resort complexes is also presented.

In the second paragraph, an analysis and assessment of the degree of monopolization and the intensity of competition in the tourist market of means of shelter in resort complexes for the period 2008-2016 is made, applying the indicators laid down in the methodological framework.

The third paragraph presents competitive maps of the resort accommodation market. A comparison is made of the competitive positions of the resort complexes based on their changes within the studied period.

The Conclusion summarizes the obtained results, on the basis of which general conclusions are drawn and opportunities for future scientific research on the problems of the studies are determined.

CONTINUING VOCATIONAL TRAINING OF SPECIALISTS EMPLOYED IN THE IT- SECTOR IN BULGARIA

Dimitrova, R., R. Vladov. Continuing vocational training of specialists employed in the IT- sector in Bulgaria. Economics and management, Volume: XIII, Issue: 2, Year: 2017, c. 185-207, ISSN (print): 1312-594X, ISSN (online): 2367-7600, reference list NACID

ABSTRACT

The purpose of the development is to study the issues related to the continuing professional training of those employed in the IT- sector in Bulgaria. It is established that the IT- industry is characterized by high added value and dynamic development against the background of continuous high-tech change. This opens up new market opportunities for the prosperity of IT- enterprises.

It is justified that sustainable and effective development of enterprises in the IT-sector is possible only if they have human resources in sufficient quantity and with the necessary level of knowledge, skills and competences. A number of studies and analyzes show that the lack of trained personnel with education and qualifications adequate to the requirements of the industry limits the deployment of the objectively existing real potential for the development of the IT- industry. At the same time, the capacity of the educational system is not sufficient to allow solving the problem in the foreseeable future.

In this context, the aim of the research is to investigate, within the framework of the concept of "Lifelong Learning", the problem of continuing professional training of

specialists employed in enterprises in the information technology sector in Bulgaria. In order to achieve the goal of the development, data from our own empirical research was used, aimed both at managers and specialists in human resources, and at specialists working in the industry.

The purpose of the development is to study the issues related to the continuing professional training of those employed in the IT- sector in Bulgaria. It is established that the IT industry is characterized by high added value and dynamic development against the background of continuous high-tech change. This opens up new market opportunities for the prosperity of IT- enterprises.

It is justified that sustainable and effective development of enterprises in the IT-sector is possible only if they have human resources in sufficient quantity and with the necessary level of knowledge, skills and competences. A number of studies and analyzes show that the lack of trained personnel with education and qualifications adequate to the requirements of the industry limits the deployment of the objectively existing real potential for the development of the IT industry. At the same time, the capacity of the educational system is not sufficient to allow solving the problem in the foreseeable future.

In this context, the aim of the research is to investigate, within the framework of the concept of "Lifelong Learning", the problem of continuing professional training of specialists employed in enterprises in the information technology sector in Bulgaria. In order to achieve the goal of the development, data from our own empirical research was used, aimed both at managers and specialists in human resources, and at specialists working in the industry.

An analytical review of main European and national strategies and programs in the field of civil defense is carried out.

It is justified that the state and prospects for the development of the IT- sector in Bulgaria are a significant factor that affects the needs of enterprises in the human resources sector. A synthesized analysis of the development of the IT- sector and of the state and trends of the labor market in the sector is made. It is summarized that there is an increasing shortage of personnel with the necessary knowledge, skills and competences, and this is a real long-term trend. This leads organizations from the IT- sector to search for other (outside the educational system), ways and increasingly diverse forms to realize the training of the specialists necessary for their activities. In this sense, the possibilities of continuing professional training also become important.

NSI data on the value and structure of costs for continuing professional education incurred by enterprises in the digital technology sector are analysed. The results of our own empirical study are presented, which reveal some main characteristics of continuing professional education in the IT- industry. Based on the conducted research, the analysis and evaluation of its results, the following conclusions are formulated:

- the new information economy is characterized by the emergence of the information industry sector, as well as the rapid growth of globalization and integration processes, which are the main factor for the transformation of the labor functions of the employed, in particular of the employees in the IT- sector;
- information and communication technologies become a primary factor for the development of knowledge-based societies;

- the information technology sector has become the fastest growing sector in the last two decades;
- the trends in the development of the IT- sector determine the changes in the existing and the emergence of new requirements for the education, professional knowledge, skills and competencies of the employees. The analysis of the state of the labor market in the industry shows that there is a shortage of personnel both quantitatively and qualitatively, and this is a real existing long-term trend;
- the educational system fails to respond quickly and adequately to the market needs and requirements of the IT- business;
- there is an objective need for IT- companies to allocate significant training resources in response to rapid technological changes and market demands. Continuing professional training offers a number of opportunities to increase the level of knowledge, skills and competencies of the specialists employed in the sector;
- the potential of women to work in the information technology sector is not used to the required extent;
- the highest share of persons with a master's degree, which is proof that those employed in the industry are highly educated;
- the topic of continuous learning and training in the last few years occupies a central place in European debates, which also finds its place in corporate policies for the development of human resources;
- management and HRM specialists must create conditions to promote and support the process of continuous learning among company employees, as well as maintain a system for identifying and recognizing informally and independently acquired knowledge, skills and competences;
- most companies do not have effective knowledge management systems in place, which is a serious problem.

It is summarized that the continuing professional training of those employed in the IT- sector is a suitable approach that will allow successful coping with current problems and future challenges related to the content of work and the specificity of the requirements for knowledge, professional skills and competencies of human resources, as well as in individual enterprises as well as in the IT- sector as a whole.

STATE AND TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF CONTINUING VOCATIONAL TRAINING

Rizova, E., R. Dimitrova. State and trends in the development of continuing vocational training. *Economics and management*, Volume: XIII, Issue: 2, Year: 2017, c. 165-184, ISSN (print): 1312-594X, ISSN (online): 2367-7600, reference list NACID

ABSTRACT

The development of the study is motivated by the fact that the processes of globalization and the continuous development of the knowledge society place an emphasis on education and training as significant economic, social and political priorities.

Efforts in all new educational and training strategies are aimed at providing the human resources necessary for the economy, sufficient in quantity and adequate in quality. The development of quality human resources, i.e. the availability of more and more capable and skilled human potential makes the economy more productive, innovative and competitive. The process of providing quality continuing professional education has social significance and leads to political commitment in the practice of the countries of the European Union and other developed countries.

It is argued that it is the business that ultimately truly assesses the level of competence of human resources. It is through business that the state of the labor market and the need for qualified personnel in the individual sectors of the economy are taken into account. Along with this indirect responsibility, employers also have a direct role, as initiators and organizers of real training for their employees, in the practical realization of the continuing professional training of the employed persons.

In this context, the purpose of the study is to substantiate the importance of continuing professional training and to analyze and evaluate the state and trends in its development in Bulgaria for the period 2000-2015.

The objectives and functions of the CVT are outlined. The positive effects of CVT on the labor market are established - lower unemployment, higher pay, greater mobility and more effective integration of the workforce; higher employment; increased qualification of the workforce; a more stable labor market; higher labor productivity; better social dialogue; reducing social tension; lowering the social costs of the state; increase in tax revenue of the state; supporting the development of the economy and accelerating economic growth. The main benefits of CVT for businesses include higher productivity, more innovation, more stable organization, all of which lead to both higher economic growth and overall higher welfare (GDP level). The benefits of CVT for the worker are reduced to: increase in qualification; becoming a better specialist; increase in income; increasing job opportunities; employment guarantee; increasing efficiency; increasing opportunities for personal development; learning is also a social gain; improving the working environment; increasing opportunities for higher pay; increase in social status. The benefits of vocational training for the employer and the business are: working with better specialists; labor productivity increases; the quality of the production increases; production time is shortened; opportunities to expand the activity are increasing; new jobs are created; the competitiveness of the enterprise increases; the turnover of people is reduced and permanent qualified staff is retained; higher employee engagement is achieved; more efficient business management is supported; loyalty to the employer increases; higher productivity and innovation are assumed.

Data are presented and an analysis is made on the individual indicators of the implementation of the National Strategy for Lifelong Learning for the period 2014-2020, as well as for the progress in the implementation of the National Strategy for Lifelong Learning for the period 2007-2016. Emphasizes that an important issue in the context of CVT is the role of employers in its implementation. An analysis is made, based on a broad system of indicators, of the role and participation of enterprises in organizing and conducting vocational training for their employees. Based on the results of this analysis, general conclusions are drawn, namely:

- vocational training is a necessary and indispensable part of the dynamic development of modern society;

- Bulgaria's progress regarding the implementation of the National Strategy for lifelong learning for the period 2007-2016 is unsatisfactory and of low growth. Although insignificant, an improvement in results was found after 2011;
- with regard to the participation of enterprises in the organization and implementation of PPO, it is established that their relative share in the total number of enterprises is insufficiently high (compared to the countries with the best results). At the same time, a trend of an increase in the relative share of enterprises providing training for the period 1999-2015 is established, with the largest increase in 2010-2015. This means that there are positive processes which, if continued, could lead, already at the end of the next reporting period (in 2020), to the achievement by Bulgaria of significantly higher results and to getting closer to the leading countries in the EU;
- for 2010-2015, the leading sector in terms of the share of enterprises providing training is the sector including the activities "Creation and distribution of information and creative products; Telecommunications; Financial and insurance activities", and lastly the sector "Trade, transport, hospitality and catering". An increase in the share of training enterprises was noted in all sectors;
- the highest relative share of enterprises providing training is in the group of companies with more than 250 employees both in 2010 and in 2015. At the same time, in the two groups of enterprises with the number of employees from 10 to 249 people, an increase in the relative share was observed in 2015 compared to 2010, while in the group of the largest enterprises there was a slight decrease;
- the share of enterprises providing training in the public sector is higher than that in the private sector both in 2010 and in 2015. Regarding the dynamics for both sectors, a growth in the relative share is found, which in the public sector is approximately twice as tall;
- throughout the period 2000-2015, the share of trained men is significantly higher than trained women. Regarding the dynamics of the share of trained men and women, there are various fluctuations in individual years;
- for the period 2005-2015, the largest part of employers used the method "Training at the workplace", followed by the methods "Attendance at conferences, workshops, (professional) exhibitions and lectures", "Participation in training groups or groups for qualification", "Workplace rotation, exchanges, repetitions or visits for the purpose of training" and "Self-study";
- training expenses incurred by employers increased for 2010 and 2015. The largest share of expenses in both years was occupied by expenses for "Fees and remuneration for courses of employees", followed by expenses for business trips.

It is concluded that progress, where it exists, takes time and is a very slow process. Most initiatives that would provide lasting solutions take one and/or more decades. Continuing professional education and social partnership in this area is a good start that can build the right socially responsible business practices to engage and activate all participants in the realization of continuing professional education. Only in this way can we expect faster and real sustainable development of the economy and well-being of the whole society.

3. Textbooks

HUMAN RESOURCES, QUALITY, EFFICIENCY

Dimitrova, R., R. Vladov, A. Sotirova. Human resources, quality, efficiency: [textbook]
Blagoevgrad: College of Tourism, 2018
205 pp.: with tables. ; 21 cm
ISBN 978-954-9497-21-2
Bibliogr.: pp. 196-204

ABSTRACT

The textbook aims to present the essence, main issues and characteristics of important elements of the organization of the activity, economy and management of the enterprise. The content is structured into three separate topics: human resource management; quality of production; efficiency of the enterprise's activity. Each of the topics ends with defined control questions. The purpose of the control questions is, on the one hand, to focus on the most important categories, concepts, methods, indicators, etc., and on the other hand, to support independent work in learning the learning content, self-monitoring and self-assessment at the level of acquired theoretical knowledge, practical skills and competencies.

4. Articles in scientific journals

COMPETENCY PROFILES OF THE INFORMATION TECHNOLOGY AND COMMUNICATION EMPLOYEES

Dimitrova, R., R. Vladov. Competency profiles of the information technology and communication employees. Management and sustainable development, 3/2017 (64), c. 22-26, ISSN 1311-4506 (print), reference list NACID

ABSTRACT

The development of the article was provoked by the new and increasingly rapidly changing requirements that changes in technology and economic conditions place on the functions, tasks and skills of information and communication technology (ICT) specialists. It is justified that enterprises operating in conditions of a dynamically developing innovative economy feel a strong need for professionals in the field of information systems, capable not only of designing and developing them, but also of managing them according to the needs and requirements of the business. At the current stage, the content, features, types of professions, transformation and problems of the work of specialists working in the field of information technologies remain insufficiently studied and developed in a theoretical, methodological and practical aspect. The specific requirements for the functions of specialists in the information and communication technology sector, as well as the toolkit for their management, have not yet been identified well enough. The search for a solution to the problem of managing the

competencies of IT- professionals, their description, the formation of a competency profile, incl. level of proficiency, standards, methods and methods for assessment and development of the competences necessary to carry out the various activities in the organizations in the information and communication technology sector (ICT sector). Currently, business entities do not yet have the necessary experience to develop and implement such competency profiles that would become part of the internal company standards for human resources management.

In this context, the purpose of the research is to propose possible competence profiles of the employed, formed depending on the characteristics and peculiarities of the positions in the organizations from the ICT sector. The results of an own survey, theoretical and applied statements from literary sources, publications of industry organizations, information from companies operating in the field of ICT, as well as expert assistance from prominent specialists in the sector are used.

Based on an analytical review of the literary sources, definitions of the essence of competences and types of competences are derived. The content of the competence profile is defined as a set of competences describing the requirements for the required performance of a certain position. A competence profile is offered, including a list, in three main groups, of the important competences as a prerequisite for the successful realization of specialists in the ICT-sphere: technical competences; business and management competencies; behavioral and social competencies. For each of these groups, specific competencies are specified that specialists in the ICT sector must possess. There are three main categories of key positions in the ICT sector.

In conclusion, it is concluded that the characteristics of the information and communication technologies sector, as well as the state and trends of the labor market, are prerequisites for the revision of the existing HRM systems. The development and implementation of competency profiles can help managers and HR specialists from the ICT sector to increase the quality and potential of their employees, improve the efficiency of the use of the most valuable human resource and, as a result, influence competitiveness of their organizations in the conditions of a hyper-dynamic external environment. At the same time, the limitations for the application of competence profiles arising from the specifics of the work and the current conditions of the labor market in the ICT sector must also be taken into account.

SOCIAL PARTNERSHIP IN THE FIELD OF CONTINUING VOCATIONAL TRAINING

Rizova, E., R. Dimitrova. Social partnership in the field of continuing vocational training. Management and sustainable development, 3/2017 (64), c. 12-16, ISSN 1311-4506 (print), reference list NACID

ABSTRACT

The article is dedicated to the study of an important and insufficiently well-researched issue, which is social partnership in the field of continuing professional education. It is argued that in modern society lifelong learning is defined as a critical

factor for personal development and a key to a successful career. This is because formal education is only one part of what a person learns in a lifetime.

In recent decades, there has been a growing conviction that vocational education and training (VET) is a key factor for sustainable socio-economic development in Europe. New approaches are required in the field of continuing professional education (CVT) in order to prepare human resources with qualifications corresponding to the needs of the national economy. These approaches must be relevant to the specific socio-economic challenges facing Bulgaria. In this regard, it is particularly important to take into account the state of the labor market and the need for qualified personnel in the individual sectors of the economy.

In this context, the aim of the article is to identify the current issues and future challenges facing the social partnership in relation to continuing professional education. Bulgarian and foreign literary sources, reports, analyzes and other documents of the European Union and the Republic of Bulgaria were used in the development.

In order to achieve the goal, an analysis is made, incl. and in a comparative plan with EU countries, on some main indicators of the state and trends in the development of continuing professional education. Special emphasis is placed on analyzing official data related to the role of enterprises and organizations in Bulgaria in the process of this training. There are good examples of successful social partnership in CVT in our country. The benefits of CVT for the worker on the one hand, and for the employer and business on the other, are identified. It is concluded that quality professional education leads to a number of positive effects both for people and enterprises, as well as for the state and the economy as a whole.

It is argued that in modern industrial relations the role and impact of social partners at all levels is extremely important. The real goal is to arrive at the most correct and lawful decisions through good social dialogue, through prior information and consultation. One of the most important things in the field of vocational training is for employers to realize their social responsibility and commitment to society. To see that precisely by creating good practices for conducting trainings, they will most quickly solve some of the problems in the labor market and in the social sphere.

SPENDING AND QUALITY OF HEALTHCARE SERVICES IN BULGARIA

Dimitrova, R. Spending and quality of healthcare services in Bulgaria. Management and sustainable development, 4/2018 (71), c. 136-141, ISSN 1311-4506 (print), reference list NACID

ABSTRACT

The relevance of the article stems from the great importance of the health care system for any society. It is stated that, according to a number of studies and analyses, modern health care is an extremely complex and resource-intensive and expensive system. In most developed countries, incl. and those from the EU, health care-related problems of different nature, scope and severity are found. The healthcare system of Bulgaria, incl. and the health insurance model established in the country, also encounter many and significant current problems. The functioning of the system and its sustainability also face a number of future challenges arising from negative demographic

processes, dynamic social changes, the need to increase the efficiency of the health care system, etc. The main problems of the health care system in our country are presented in a synthesized form. It is necessary to conclude that the common negative sides of the economy of health systems and social security models are manifested to a strong degree in the Bulgarian health system, especially as regards the asymmetry of information, risk management in the system, bureaucratization of processes and the quality of the services provided. The necessary corrective mechanisms are still missing or insufficient. The users of healthcare services in Bulgaria are not satisfied with the quality and accessibility of these services. At the same time, healthcare costs in the country are increasing. This calls into question both the appropriateness and effectiveness of these expenditures. Therefore, there is an objective need to study the size and dynamics of healthcare costs, on the one hand, and the quality of services provided by the healthcare system, on the other. In this context, the aim of the development is to make a comparison between the value and growth of healthcare costs and the quality of healthcare services. To realize the goal, the following tasks are set: analyzing the value and dynamics of health care costs; analysis of the level and change in the quality of health services, measured by applying the European Health Consumer Index. To achieve the goal, Bulgarian and foreign literary sources, statistical data, reports, analyzes and other documents of the EU and the Republic of Bulgaria are used in the development.

Healthcare is characterized as a public service with a high degree of heterogeneity and with an impossible re-offering of the same service. The features of the health care system and the principles on which it is based are brought out. It is found that the role of the state in health care in most countries is still paramount, although the trends in the world are towards greater liberalization of the market of health services and the introduction of competition. Specific economic characteristics are identified that define the health services market as unique.

It is emphasized that the scarce resources in the public sector, the aging of the population and the low economic growth in many of the EU countries pay public attention to the effectiveness and efficiency of the public sector, in particular – to health care. This gives rise to serious searches for appropriate methods and techniques for the analysis of the volume and structure of costs in health care, the effects of one or another spending policy in the sector on the target group and society as a whole, as well as the relationship between input resources and the results obtained at the output of the system. As a result, a number of instruments have been created to measure the effectiveness of health services. Along with the costs, an important aspect in evaluating the effectiveness and efficiency of the health care system, there is also the measurement of the results obtained from its activity. A valuable contribution in this regard is the European Health Consumer Index (EHCI), which is why the essence and methodology for its determination are presented.

A detailed analysis of the value and dynamics of health care costs in Bulgaria, as well as of the EHCI for the period 2012-2017, is made. Based on the results obtained during the analysis, main conclusions are formulated.

In conclusion, it is summarized that the continuous improvement of the quality of health care is the main goal of any health system. At the same time, in the realization of this goal, requirements related to the achievement of certain target levels of effectiveness and efficiency of health care costs should be observed, or, which is the same, at a given

possible level of resources allocated to health care, reaching as much as possible -high quality of healthcare. The higher the degree to which this goal is realized, the more efficient the health care system is. The health care system should develop in a way that allows it to satisfy new needs and lead to an improvement in the health status of the population. The criteria of effectiveness, efficiency, freedom of choice and patient care should be set as fundamental for the healthcare system.

COMPARATIVE ANALYSIS OF QUALITY OF HEALTH SERVICES IN BULGARIA

Dimitrova, R. Comparative analysis of quality of health services in Bulgaria. Eastern Academic Journal, Issue 2, pp. 1-12, July, 2018, ISSN: 2367-738, reference list NACID

ABSTRACT

The topic of the development is caused by the fact that many future challenges arising from the demographic situation, accelerated social changes, insufficient efficiency of the health care system, etc., put at risk the sustainable operation of the health care system in Bulgaria. In a synthesized form, the main problems of the health care system in our country can be reduced to: incompatibility of the interests of the insured persons, insurers and providers of health services; dissatisfaction of users of medical services; deficit of public financial resources; insufficient management capacity and ineffective health infrastructure; a significant informal sector that is difficult and expensive to cover; limited competition and weak regulations that lead to increased costs without the necessary improvement of health services; impossibility of patients to actively participate in decision-making for the allocation of resources, as well as in determining the requirements for the quality of the health service; decline in the quality of health care, despite the high qualification of the medical staff; high levels of unregulated payments; lack of an adequate drug policy, leading to serious problems in the treatment of socially significant diseases.

At the same time, it was found that, according to a number of studies and analyses, the users of health services in Bulgaria are not satisfied with the quality and accessibility of these services. In this context, the purpose of the development is to make a comparative analysis of the level and dynamics of the quality of health services in Bulgaria, measured by applying the European Health Consumer Index (EHCI). The opinion is taken that making qualitative comparisons in the field of health care is a real situation from which everyone benefits: the consumer, who wants a better basis for informed choice and action; governments, other institutional entities and providers who, by focusing on consumer satisfaction and quality of outcomes, can support change in the health field; for the EHCI media and country ranking offers clear and specific facts. In addition, the index also reveals the potential for improvement in the quality of health services. With this in mind, the EHCI has been designed in such a way as to become an important benchmarking system to support the interactive evaluation and improvement of. The aim of the EHCI is, within certain most important sub-areas for assessment, by

selecting and combining a limited number of relevant indicators for each sub-area, to form an adequate picture of the way in which the users of health services are served by the health care systems in relevant countries and to give an accurate assessment of the quality of the health services provided.

An in-depth analysis of the value and dynamics of the EHCI in general and by its individual sub-areas for the period 2012-2017 is made. In a comparative plan, the results of Bulgaria are compared with those of the leaders in the ranking, as well as with the average values for all included in the determination of the index countries.

Based on the results obtained during the analysis, the following conclusions are drawn:

1. For the entire period 2012-2017, according to the EHCI values, Bulgaria is far behind in the ranking of the countries included in the study, in 2012 and 2017 it was in second last place, and in 2016 it was 33 -th position out of a total of 35 countries.

2. In the sub-area "Patients' rights and awareness", Bulgaria occupies very unenviable positions for the entire period, with the exception of 2013, and in 2015 it even occupies the last position.

3. Compared to the other sub-regions, Bulgaria has the highest rank in the sub-region "Accessibility (waiting time for treatment)", reaching 9th place in 2017 and 15th in 2017.

4. In the "Results" sub-area, Bulgaria's ratings are too low, as the lag behind the leading countries and compared to the average rating of all those included in the survey is significant, and the occupied positions are again at the bottom of the ranking.

5. For the entire period, Bulgaria recorded the weakest results in the sub-area "Range and scope of services provided". Here, the difference between the country's ratings and those of the leaders and the average rating is the largest. In two of the years of the period, Bulgaria was in last place, and in the others - in second last place.

6. And in the "Prevention" sub-area, the registered values give the country very unenviable positions in each of the years of the period, and the lag compared to the leading countries and the average assessment are significant.

7. In the "Pharmaceutical products" sub-field, Bulgaria's ratings are also among the weak, the differences compared to the leaders and the average result for all countries are significant, which is why our country occupies places in the last part of the ranking.

8. For the period 2012-2017, for Bulgaria, no positive process of increasing both the EHCI values and the assessments in the individual sub-areas was established.

In conclusion, it is summarized that in every country the health care system and its optimal functioning are extremely important for creating the necessary conditions and prerequisites for achieving a high health status of each person and for maintaining the health of the population. At the same time, in the modern world, the needs, requirements and expectations of society and individual citizens towards the quality and accessibility of health services change very quickly both in terms of their characteristics and over time. This puts as a strategic main goal of every health system the provision of continuous improvement of the quality of health care, resp. of the quality and accessibility of the health services provided by the system. Health systems therefore appear both as objects and as subjects of constant development and improvement. A natural goal of the changes in these systems is to achieve high-quality and effective health care for the population,

which is sustainable over time with compliance with the principles of effectiveness, efficiency, freedom of choice and patient care.

STAFFING OF ENTERPRISES IN THE IT-SECTOR IN BULGARIA

Dimitrova, R. Staffing of enterprises in the IT-sector in Bulgaria. *European Journal of Service Management*, Vol. 22, 2/2017, pp 13-19, ISSN 2450-8535 (1640-6818, 1898-0511)

ABSTRACT

The development is dedicated to the problem related to the staffing of enterprises in the information technology sector in Bulgaria. It is indicated that sustainable and effective development of enterprises in the IT- sector is possible only if they have human resources in sufficient quantity and with the necessary level of knowledge, skills and competences. In this context, the aim of the article is to research, analyze and assess the problem of staffing of enterprises in the information technology sector in Bulgaria.

A synthesized analysis of the development of the industry is made and it is found that the dynamic development of the market of goods and services in the IT- sector also leads to significant transformations of the labor market in the industry. A number of studies and analyzes show that with the rapid development of the IT- industry, the labor market in the sector is characterized by a serious shortage of qualified specialists both quantitatively and qualitatively, and this is a sustainable trend. The problems related to the personnel security of the IT- industry, to a very high extent, objectively limit the existing opportunities and prospects for the development of the sector.

The results of an own empirical study dedicated to the problems of human resources management and staffing in the IT- industry are presented. From the analysis of the results of the research, some basic problems related to staffing in the IT- sector are identified and recommendations are made to overcome them.

COMPETENCE MODELS IN THE INFORMATION TECHNOLOGIES SECTOR

Dimitrova, R., R. Vladov. Competence models in the information technologies sector. *Economic Processes Management: International Scientific E-Journal*, 2018, № 1, ISSN 2311-6293

ABSTRACT

The development of the article was caused by the problem related to the formation of an optimally functioning system of human resources in the IT- sector, gaining great scientific and applied importance, especially in the current conditions of rapid development of information technologies and intensifying competition. A possible approach to determine the policy for human resources is the one that places at the center of the human resources management system the set of competencies of the employees, reflecting to the fullest extent the requirements of the enterprise's business strategy. It is argued that competency management is fast becoming a key HR strategy. The

construction of a competence-oriented system for the management of IT- employees includes a number of activities, the first of which is the development of competence models for the sector, enterprise or specific position. The competency model creates a framework and structures performance management processes through a system for introducing, measuring and developing competencies leading to improved organizational performance and achievement of defined organizational goals. It consists of competency profiles organized in a common matrix in a way that matches the needs of the organization. Competencies and competency profiles are two of the main components of the competency model.

Based on the review of the literary sources, the characteristics of the competencies are derived and summarized. The competency model is defined as a basic, multifunctional and flexible tool for personnel management and the principles guaranteeing the usefulness of the competency models are indicated. The components of a competency model are systematized and the European e-Competence Framework (e-CF) is analyzed. It is justified that the application of the competence approach in the policies and practices for discovering, attracting, introducing and retaining the necessary professionals contributes to the development of the competitive advantages of the organization and the achievement of its strategic goals and leads to the need for the management of competencies in the organization. Competence management is considered as a purposeful activity of managers at all management levels, which includes the development of concepts, strategies, personnel policies, principles and management methods based on an accurate assessment of the correspondence of the professional competencies of employees with the strategic goals of the organization. The purpose of competence management is to motivate people to work, fully and adequately realizing their individual professional abilities within the organization.

The features of human resources management in the IT- sector are brought out in a systematized form. The main activities related to the construction of a competence-oriented system for the management of IT- employees are indicated. Three groups of competences are defined, necessary for building a competence model applicable in the IT- sector. A systematic description of positions key to the IT- sector and the basic, specific and managerial competencies required for each position is made. A general organizational catalog with competencies for successful implementation of specialists in the IT- sector is offered. Definition and behavioral indicators of key competencies for the IT- sector are provided. The names, definitions and behavioral indicators of the competencies thus presented are not considered as a template or matrix on which companies from the information technology sector can build their competency models. The principle of conformity of the model with the chosen business strategy should always be followed, which leads to an increase in the uniqueness of the organization and improves the competitiveness of the enterprise. Behavioral indicators, on the one hand, reflect the company culture, and on the other hand, they build it, as they are a standard to be adopted by all employees in the company. It is emphasized that management must build, integrate and reconfigure the chosen model according to the rapidly changing external environment and the state of the organization.

In conclusion, it is summarized that competency models can help managers and HR specialists from the IT sector to increase the quality and potential of their employees, improve the efficiency of the use of human resources and, as a result, contribute to

increasing the competitiveness of organizations in the conditions of the hyper-dynamic external environment.

PROBLEMS OF RECRUITMENT AND SELECTION OF HUMAN RESOURCES IN THE INFORMATION TECHNOLOGY SECTOR IN BULGARIA

Dimitrova, R. Problems of recruitment and selection of human resources in the information technology sector in Bulgaria. Problems of the development of modern science: theory and practice, Collection of scientific articles, Cartero Publishing House, Madrid, Spain, 2018, pp 142-149, ISBN 978-84-854922-0-9

ABSTRACT

The reason for developing the article is rooted in the fact that a number of studies and analyzes unequivocally prove that the biggest problem and at the same time limiting factor for accelerated development of the IT sector in Bulgaria is the lack of human resources with the necessary sufficient level of adequate knowledge, skills and competencies. In this context, the purpose of the research is to study, analyze and evaluate the problems related to the recruitment and selection of human resources for the enterprises from the information technology (IT) sector in Bulgaria. In order to achieve the goal of the development, a survey was carried out in enterprises from the IT sector in the country.

It is argued that an extremely important element of the process of making managerial decisions related to human resources is to identify and quantitatively and qualitatively evaluate the existing problems.

It is indicated that the recruitment and selection of personnel is a basic and key element of the human resources management system in general and in particular in the IT sector. The results of the conducted survey are presented. Analysis and evaluation of these results is done. Based on this, the main problems related to the recruitment and selection of human resources for the enterprises from the information technology (IT) sector in Bulgaria are defined. It is concluded that these problems are serious, deepening over time, and there is no prospect of overcoming them in the near future. This forces the heads of enterprises in the sector to look for adequate solutions to the severe problems arising from the actual situation on the labor market, related to the management of human resources in the sector, incl. with the recruitment and selection of personnel.

ASPECTS OF APPLYING ORGANIZATIONAL ENTREPRENEURSHIP IN MANAGEMENT

Dimitrova, R. Aspects of applying organizational entrepreneurship in management. Pirin Book Lists, Year X, 2019, Issue X, pp. 26-37, ISSN: 1312 –6911, reference list NACID

ABSTRACT

The article focuses on the main aspects of the application of organizational entrepreneurship in management. It is justified that in the modern conditions of

globalization of the economy, the development of entrepreneurship and organizations is faced with new problems and difficulties. There is an objective need to apply innovative methods for the functioning of the organization, allowing to achieve and maintain a sustainable competitive position on the market. Companies develop and implement various innovative approaches and tools for the development and improvement of their activities, the ultimate goal of which is to increase competitiveness. One possibility in this regard is the so-called organizational entrepreneurship, related to the development of innovative entrepreneurial attitudes of employees, allowing the deployment of their potential for making and implementing creative decisions. In this context, the purpose of the development is to investigate some basic aspects of applying organizational entrepreneurship in the management of organizations.

Based on a review of the scientific literature, definitions of the essence of entrepreneurship, entrepreneurial activity and its types, entrepreneurial orientation, entrepreneurial behavior are perceived. Selected determinants of organizational entrepreneurship as well as its relationship with organizational culture and entrepreneurial activities in the context of the role of the entrepreneur are examined. It is found that the development of entrepreneurial attitudes is strongly influenced by management style and work atmosphere. It is pointed out that the idea that entrepreneurship is not always closely related to innate qualities is advocated in the literature, but can also be developed in the educational process. The current approach to teaching entrepreneurship focuses on creating conditions that favor the development of entrepreneurial competencies and the effectiveness of entrepreneurship education.

The next point in the development is the influence of organizational entrepreneurship on the effectiveness and competitiveness of the organization. It is noted that research conducted in recent decades provides a number of evidences for the positive correlation between these variables. It is believed that entrepreneurial behavior has a positive impact on the results of the organization's activity, as it contributes to the growth of profitability. Innovation has a huge impact on organizational effectiveness. Many studies point to the positive relationship between an organization's ability to take dynamic action and the effectiveness of its functioning. Several studies reveal the relationship between organizational learning and organizational performance. Organizational learning is considered to be the foundation of an organization focused on entrepreneurship.

In conclusion, it is concluded that entrepreneurship is a unique characteristic of people, the result of which is the possibility of achieving economic stability. Therefore, entrepreneurial attitudes must be developed both among personnel at all levels of the organization and in all organizations, regardless of the nature of their business. The application of entrepreneurship in management is an alternative approach for organizations that want to increase the effectiveness of their activities. An appropriate solution to achieve this goal is for organizations to commit to creating and developing entrepreneurial behavior in their employees. The organization can build and maintain competitive advantages in a given market by optimally using the potential and activity of the human resources at its disposal.

STATE OF ADULT EDUCATION AND TRAINING IN BULGARIA

Dimitrova, R. State of adult education and training in Bulgaria. Yearbook of the College of Tourism - Blagoevgrad, Volume 1/2022, c. 18-32, ISSN 2815-407X (Print), ISSN 2815-4169 (Online), reference list NACID

ABSTRACT

The interest in the problem investigated in the article arises from the fact that the labor force of any country is one of the most important resources that it possesses, and therefore the quality of the labor force should be present as a major component, as in plans for economic development of the country, as well as in its policy regarding education and training of adults. For an enterprise to be prosperous, it needs not only organizational structures, techniques, technologies and new concepts. The main factor for its success is the availability of human resources adequate in terms of education, qualification and competences and their effective management. The key force for achieving the company's goals are the qualities of people and their contribution to the realization of these goals. In this sense, employee training and development is a core function of human resource management, consisting not only of training and development, but also of individual career development plans, organizational development, and performance management and evaluation. Employers develop their policy and plans for professional development and qualification, i.e. for investment in the human capital they hire and use, guided by the idea that this is in the interest of the company as well as the individual workers. Rapidly changing duties, functions and work techniques require systematic acquisition of specific practical knowledge and skills for effective performance of professional duties. In this way, the idea of the "self-learning organization" on the basis of continuous learning objectively arises and develops, and the concept of Lifelong Learning becomes the basis of the overall policy of the EU in the field of education and training and in particular of education and training of adults. In this context, the aim of the development is to examine, within the framework of the Lifelong Learning concept, main indicators characterizing the education and training of adults in Bulgaria for the period 2012-2021.

It is established that in the Strategic Framework for the Development of Education, Training and Learning in the Republic of Bulgaria (2021-2030), lifelong learning is defined as priority area eight for the development of education and training until 2030, with two goals set:

- expanding opportunities for lifelong learning;
- providing conditions to promote lifelong learning;

Specific quantitative benefit/outcome indicators are set in relation to priority area eight Lifelong Learning.

An analysis is made of the state and development of education and training of adults in Bulgaria for the period 2012-2021.

Based on the results of the scientific research carried out in the development, generalized conclusions are drawn. The analysis and research of the individual aspects

and characteristics of the processes related to the education and training of adults in Bulgaria show that the country has many negative results, incl. and compared to EU countries on each of the indicators. No positive changes were found within the entire period 2012-2021. This necessitates a fundamental change of the policies, activities and measures for the development of education and training of adults in Bulgaria, realizing in practice the set strategic priorities.

SOCIO-ECONOMIC POLICIES IN THE FIELD OF EDUCATION

Dimitrova, R., D. Bankova. Socio-economic policies in the field of education. Pirin book lists, 2022, Year XIII, Issue XIII, pp. 19-24, ISSN 1312-6911 (Print), ISSN 2815-4541 (Online), reference list NACID

ABSTRACT

The basis for developing the problem, placed in the focus of the article, is given by the finding that with the changes that occurred in the first decade of the XXI century, in view of Bulgaria's membership in the European Union, the management of training processes is of extreme importance for its quality. The management of this process becomes increasingly important with the introduction of new educational and information technologies. Of essential importance in this process are the individual characteristics and abilities of the students, their adaptation to the school environment in order to absorb the maximum amount of knowledge and confirm a skill for future realization. It is established that with the Law on preschool and school education, the competence approach is introduced as leading in the field of secondary education. It is indicated that the aim of most National programs and projects in education is to increase the quality of education, to improve the material and technical base of educational institutions - kindergartens, schools, as well as to promote various policies for attraction and retention in the educational students' system.

An analysis is made of the results achieved from the implementation of the National Programs with a focus on the educational environment and integration of students.

In conclusion, it is summarized that the field of education is well financed, which is a prerequisite for quality education and preparation of students who will be the next generation in the labor market, whose funds from paid taxes will be reinvested in the education system. With optimal distribution and targeting of priority activities under each of the active National Programs, the educational environment can and is being improved, conditions are created for better adaptation and retention of students in school education.

DEVELOPMENT AND SUSTAINABILITY OF SPECIALIZED ACCOUNTING SOFTWARE PRODUCTS

Trencheva, M, M. Filipova, D. Stefanova-Bogdanska, R. Dimitrova, M. Bebeșelea. Development and sustainability of specialized accounting software products. *Annals of Spiru Haret University, Economic Series* Volume 14(23), Issue 4, 2023, ISSN: 2393-1795, ISSN-L: 2068-6900, pp 642-652

ABSTRACT

The rapid advancement of technology has permeated various sectors of the economy and the field of accounting is no exception. This study delves into the development and sustainability of specialized accounting software products, providing a comprehensive overview of their development, current status, and future prospects. The research highlights the critical role of such software in increasing accuracy, efficiency and transparency in financial reporting and decision-making processes. The initial part of the study traces the historical development of accounting software, highlighting the transition from manual accounting to automated solutions. It examines the driving forces behind this transformation, including the need for real-time financial data, compliance with complex regulatory requirements and the drive for operational efficiency. It examines the integration of emerging technologies such as cloud computing, artificial intelligence, and blockchain into accounting software, assessing their impact on functionality, security, and user experience. The sustainability of specialized accounting software products has been extensively reviewed, considering both their economic viability and environmental impact. The study assesses the business models adopted by software vendors, examining how they balance innovation, customer satisfaction and profitability. The study also examines environmental considerations in software development and implementation, highlighting the importance of green computing practices in the accounting software industry.

It turns out that the integration of emerging technologies into accounting software products is not just a trend, but a necessary evolution to meet the demands of modern business, which has necessitated the shift from traditional automated accounting to cloud-based digital accounting. Cloud computing, AI, blockchain, integration capabilities and a focus on user experience are shaping the future of accounting software, promising increased efficiency, accuracy and affordability. In this technological landscape, the prospects for innovation and transformation in accounting software are limitless, opening new avenues for efficiency, transparency and strategic financial management. Artificial intelligence is beginning to play a critical role in accounting software, driving innovation and transforming financial management practices. By automating repetitive tasks, increasing accuracy, providing predictive insights and helping to detect fraud, AI enables businesses and financial professionals to achieve greater efficiency and make more informed decisions. As AI technology continues to develop, its integration into accounting software is expected to deepen, further revolutionizing the field of accounting and opening up new opportunities for innovation and efficiency.

5. Publications in scientific conferences proceedings

STATE AND DEVELOPMENT OF THE LABOR POTENTIAL IN RURAL AREAS

Dimitrova, R. State and development of the labor potential in rural areas. International youth scientific conference on "Challenges of Agrobusiness and Rural Areas", UNWE, Sofia, June 7-8, 2018, pp. 141-146, Print-ISBN-13: 978-619-232-093-5

ABSTRACT

The development of the topic was provoked by the significant fundamental changes in the world economy, leading to a change in the state, development, current problems and future challenges related to the state and development of labor resources in specific territorial boundaries. The opportunities for free movement of people, especially within the EU, create preconditions for deepening the differences in employment, income and quality of life between urban and rural areas, on the one hand, and on the other hand, change their potential and opportunities to adapt to the changes of the environment.

It is emphasized that together with this, Bulgaria is in an extremely difficult demographic situation, the beginning of which can be traced back to the middle of the last century, and its consequences continue to shape the structural and quantitative framework of the population in our country. Fundamental changes in the demographic structure of the population pose serious challenges to the labor market in terms of the quality and composition of the workforce. This is especially true for non-urbanized areas. This is mainly due to the difficult adaptation of the labor force in small settlements to the ever-changing demands of the labor market, which in turn causes the deployment of the processes of establishing permanent differences in the potential for labor resources of different regions, districts, cities and villages.

In this context, the purpose of the development is to analyze and evaluate the number and dynamics of the population as a primary factor determining the potential for labor resources in the rural areas of Bulgaria. To achieve the goal, literary sources, statistical data and analyzes for the period 2000-2016 are used in the development.

It is justified that the trends in the development of the population in a specific geographical territory, as the main source of labor resources, determine the framework and potential of the labor market for the area. This potential depends directly on the age, economic, social, cultural, ethnic, educational and qualification structure of the population.

An analysis is made, according to a system of indicators, of the population as a basic factor determining the amount of labor resources in certain territorial boundaries.

Based on the data obtained during the analysis, generalized conclusions are drawn. In conclusion, it is stated that demographic processes in our country, whose negative direction has been a constant trend for decades, change the structure of the population and lead to slowed rates of reproduction. This confronts the labor market in Bulgaria with the challenge of a decreasing share of the population of working age, along with an increase in the number of elderly persons. This problem is most acute in rural

areas. The deepening disparities in demographic development in the urbanized and non-urbanized regions of the country put the latter in a backward position. The differentiation between individual cities and villages leads to the separation of territorial, socio-economic, scientific, technical and resource concentration on the one hand and periphery on the other. With the current number, age structure and place of residence of the population, overcoming the territorial differences in the reproductive potential of the population in the villages on the basis of self-regulation is impossible. A wide range of measures should be sought to counteract the outlined trends, due to the variety of factors causing the negative development in the demography of the villages in Bulgaria.

COMPETITION ASSESSMENT OF THE PHARMACEUTICAL MARKET IN BULGARIA

Dimitrova, R. Competition assessment of the pharmaceutical market in Bulgaria. 87th International Scientific Conference on Economic and Social Development – "Economics, Management, Finance and Banking", Svishtov, 28-30 September, 2022, pp 41-49, ISSN 1849-7535

ABSTRACT

The interest in the problem placed in the focus of the research is provoked by the fact that the pharmaceutical industry is one of the sustainably developing global economic sectors. Scientific research, innovation and investment in new products and technologies are extremely important for the growth of the pharmaceutical business. The consumption of medicinal products is constantly increasing. The pharmaceutical industry in Bulgaria has a structure-determining role for the national economy. For the entire period after 1989, it was one of the profitable and sustainably developing sectors of the Bulgarian economy. Besides the great importance of the pharmaceutical sector in a purely economic aspect, its condition and development also have a strong social dimension and impact on the health care system and the health of the population. That is why the issues related to the analysis and assessment of the situation and the competition in the pharmaceutical market in Bulgaria become important. In this context, the main objective of the article is to analyze and evaluate the competition in this market.

Main characteristics of the pharmaceutical industry in Bulgaria are presented. It is established that the Bulgarian pharmaceutical industry is generic and focused on satisfying the local market and the markets of the former Soviet republics, Arab countries and the countries of the Middle East. The pharmaceutical sector is one of the most highly regulated and is driven primarily by research and development.

Taking into account the above, the issues related to the study of the analysis of the situation and the assessment of the intensity of the competition and the degree of monopolization of the pharmaceutical market in Bulgaria become important. For this purpose, the Herfindal-Hirschmann index and the Rosenblatt (Hall-Tideman) coefficient are applied. The values of both indicators are calculated for the period 2010-2021.

Based on the results obtained during the analysis, some general conclusions are drawn:

1. The pharmaceutical industry in Bulgaria is developing steadily and has seen an increase in production and sales for the entire period after 1989.

2. The degree of concentration of the pharmaceutical market in Bulgaria is moderate.

3. Competition on the pharmaceutical market in Bulgaria is intense.

4. There is a decrease in the intensity of competition and the degree of monopolization of the pharmaceutical market in Bulgaria for the period 2010-2014.

It is justified that the dynamic processes of the pharmaceutical market in Bulgaria impose the objective necessity of the analysis and assessment of the intensity of competition and the degree of monopolization in this market to continue in the future.

SOCIAL ENTERPRISES IN BULGARIA

Dimitrova, R., M. Filipova. Social enterprises in Bulgaria. 87th International Scientific Conference on Economic and Social Development – "Economics, Management, Finance and Banking", Svishitov, 28-30 September, 2022, pp 108-118, ISSN 1849-7535

ABSTRACT

The social economy is a part of the economy whose main goal is to improve the quality of life of vulnerable groups or the implementation of social missions. In the contemporary European context, the social economy is an established and integral part of the social environment and social protection networks that generate and successfully combine economic profitability and social solidarity. Social entrepreneurship is a different type of economic activity that combines and balances social and economic goals. The development of social entrepreneurship is one of the main objectives of the EU's Europe 2020 growth strategy, as it should contribute to smart and sustainable growth and at the same time reduce poverty and social exclusion. A social enterprise differs significantly from both a traditional business organization and charities. Social enterprises combine their ideal purpose with a long-term business model. The creation and functioning of social enterprises leads to a number of important economic and social effects. In this context, the main goal of the development is to analyze and evaluate the state and development of social enterprises in Bulgaria.

Concepts, definitions and main characteristics related to the social economy, social entrepreneurship and social enterprises are brought out.

An analysis is made of key indicators concerning social enterprises in Bulgaria. Based on a SWOT analysis, strengths and weaknesses, opportunities and threats for the activity of social enterprises are identified.

Specific recommendations for promoting social entrepreneurship are defined. Basic principles are identified that should be observed when planning and implementing specific measures to promote social entrepreneurship.